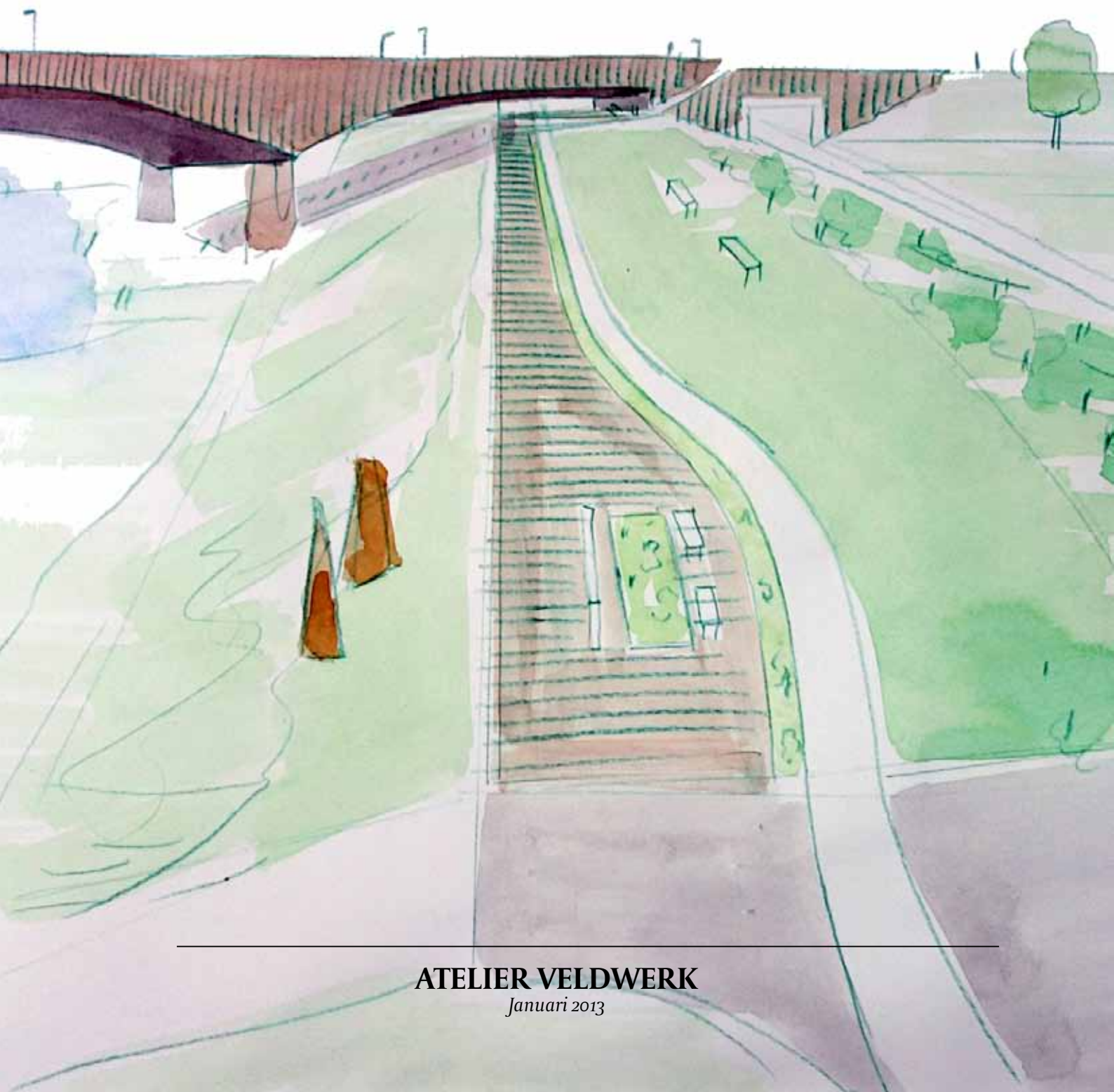

ONDERZOEKSVERSLAG EN VOORLOPIG ONTWERP

MONUMENT DE OVERSTEEK IN DE TOEKOMST

ATELIER VELDWERK

Januari 2013

ONDERZOEKSVERSLAG EN VOORLOPIG ONTWERP

MONUMENT DE OVERSTEEK IN DE TOEKOMST

INHOUDSOPGAVE

samenvatting

7	aanleiding
9	onderzoeksvraag
11	betrokken partijen

12	conclusies
13	plan van aanpak
14	motieven en opties
15	voorwaarden

voorlopig ontwerp

16	plattegrond ontwerp
19	beschrijving v.o.
21	elementen
29	ontleding in onderdelen
31	positionering en lokatie
35	het kunstwerk
39	namenlijst
43	inrichtingselementen
45	gedenkplaats, ceremonie
47	verblijfsplaats
49	plaquette zuidoever

bijlagen

bijlage 1	plattegrond ontwerptekening 1:500
bijlage 2	stakeholder matrix
bijlage 3	geschiedenis en context
bijlage 4	documenten

Waalmonument Oosterhoutsedijk, oktober 2010.

Waalmonument Oosterhoutsedijk, oktober 2012.

AANLEIDING OPGAVE

In het rivierlandschap ter hoogte van Nijmegen en Oosterhout vinden aan beide oeverzijden van de Waal ingrijpende veranderingen plaats. Verschillende grote waterbouwkundige werken worden aangelegd waaronder de nieuwe stadsbrug ‘De Oversteek’. De ligging van deze brug valt exact samen met de locatie waar Amerikaanse legereenheden op 20 september 1944 de Waal overstaken. Een heldhaftige daad verricht met eenvoudige canvasboten om zo de noordoever en de bruggen over de Waal bij Nijmegen in handen te krijgen en doorgang te bieden aan het naar Duitsland oprukkende geallieerde leger.

Binnen het kader van ‘Ruimte voor de Waal’ wordt een nevengeul aangelegd waardoor er een eiland zal ontstaan in de rivierbocht. De ambitie is om dit gebied om te vormen tot een rivierpark, waarbij de verbinding tussen de oevers van Nijmegen, Lent en het eiland Veur-Lent van grote waarde zijn. Al deze ontwikkelingen vragen om een (her-) positionering van de gedenktekens die zijn opgericht ter nagedachtenis van deze roemruchte oorlogshandeling.

Aan de noordoever betreft dit het monument ‘De Oversteek’ op de Oosterhoutse dijk. Het is op particulier initiatief gerealiseerd in 1984. In verband met de bouw van de nieuwe stadsbrug is het monument tijdelijk verwijderd. De herdenkingen vinden voorlopig plaats bij de Openbare Basisschool ‘De Oversteek’ die het monument sinds 2000 heeft geadopteerd.

Aan de Nijmeegse zuidoever betreft dit een plaquette, onthuld in 2007. Vanwege de sloop van het gebouw waaraan het was bevestigd, is de plaquette nu opgeslagen bij de gemeente Nijmegen (in het pand aan de Winselingseweg 10).

Waalmonument 2010.

ONDERZOEKSVRAAG

Op 10 april 2012 heeft op initiatief van de gemeente Nijmegen een overleg plaatsgevonden tussen de gemeente, betrokkenen bij het monument en Atelier Veldwerk. Daarbij stond de vraag centraal hoe het bestaande Waalmonument en de plaquette ter herdenking van de Oversteek, op zinvolle wijze kunnen worden opgenomen binnen het nieuw ingerichte gebied. De Gemeente Nijmegen heeft naar aanleiding van dit overleg besloten om Atelier Veldwerk een opdracht te geven de mogelijkheden tot inpassing van de gedenktekens te onderzoeken en op grond van de resultaten van dat onderzoek een ontwerpvoorstel te maken dat breed gedragen wordt door de betrokken partijen. Daarbij zou aandacht besteed moeten worden aan m.n. de volgende aspecten:

- de status van de huidige werken.
- voorwaarden en verlangens van direct betrokkenen (erven kunstenaar en initiatiefnemers, personen en instellingen die nadrukkelijk betrokken waren of zijn bij het monument).
- mogelijkheden van en voorwaarden voor restauratie.
- eventuele alternatieve locaties.
- eventuele inpassing van ceremoniële en beeldende aspecten in de nieuwe stadsbrug.

De opdracht kende een verloop van drie fases:

- 1 het inventariseren van mogelijkheden, eisen, wensen en verlangens van alle partijen.
- 2 het formuleren van voorstellen op grond van deze inventarisatie en het terugkoppelen daarvan aan de klankbordgroep.*
- 3 het maken van een eindrapportage met adviezen en een integraal voorontwerp (een ontwerp waarbij zowel de bestaande elementen als de inpassing in landschap en brug zijn opgenomen).

*

Op 2 oktober 2012 heeft, na de fase van inventarisatie opnieuw overleg plaatsgevonden met de klankbordgroep. De bevindingen en voorlopige conclusies van Atelier Veldwerk zijn daar voorgelegd en met een enkele kanttekening positief ontvangen. Het onderzoek is in de daarop volgende periode verdergezet en afgerond, met inachtneming van de kanttekeningen. De eindrapportage ligt nu voor u.

Michael en Sandra van Beek in gesprek met Rudy Luijters in het atelier van Marius van Beek.

Hendrik Tolboom inspecteert de stenen zuilen bij de steenhouwerij te Elst.

BETROKKENEN

- Michael en Sandra van Beek, erven Marius van Beek.
- Maarten Koreman, assistent Marius van Beek.
- Fons Niessen en Diny Niessen-Jansen, erven Herman Jansen.
- Emmy van de Ven, erven Frans Huygen.
- Thijs van Woerkom, medeoprichter comité Waalmonument (1983).
- Johan van Asten, betrokken bewoner van Nijmegen-Noord met ongeëvenaarde kennis van het monumentje en de (militaire) context ervan.
- Peter van Afferen, directeur OBS De Oversteek, Nijmegen-Noord.
- Theo Adriaansen, OBS De Oversteek, Nijmegen-Noord.
- Wiel Lenders, Bevrijdingsmuseum Groesbeek.
- Chris Poulissen, Ney-Poulissen, architecten van de nieuwe stadsbrug.
- Hans Bongers, Gemeente Nijmegen, wijkbeheerder Lent.
- Henriette Nonnekens, Waterschap Rivierenland.

Specifieke deskundigen

- Gemeente Nijmegen, o.m. Commissie Beeldende Kunst.
- Wim ter Steege, Steenhouwerij De Hollandsche.
- Hendrik Tolboom, restaurateur Rijksdienst Cultureel Erfgoed.
- Joost van Rosendaal, historicus, Radboud Universiteit.
- Frank van Lunteren, historicus, kenner van de militaire geschiedenis van de regio.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei.

CONCLUSIES (HOOFDLIJNEN)

- het monument wordt gehandhaafd op de oorspronkelijke locatie.
- herstel kunstwerk naar origineel ontwerp.
- inrichting openbare ruimte ten behoeve van optimaal gebruik van het monument.
- regie van de jaarlijkse herdenking (ceremonie) blijft bij Openbare Basisschool “De Oversteek”.
- er wordt een bijzondere, sobere maar aangename ‘verblijfsplaats’ gemaakt. Door middel van het aanbrengen van fysieke en mentale verbindingen met het (veranderende) landschap en de nieuwe brug ontstaat er een eenheid, een herkenbaar gebied of aanwijsbare plek.

PLAN VAN AANPAK, ACTIE OP KORTE TERMIJN

Kunstwerk

- officieel rapport laten opstellen door restaurateur (Hendrik Tolboom).
- uitvoeren restauratie (in overleg met erven van Beek en Maarten Koreman voor begeleiding en controle restauratie).
- aanvangen logboek/restauratieverslag.
- opstellen onderhoudsprotocol/monitor.
- officieel vastleggen door de gemeente Nijmegen (Commissie B.K.) van de status van het Waalmonument als kunstwerk, dit ook met het oog op beheer en onderhoud.

Gestreefd moet worden om voor de opening van de stadsbrug (en daarmee het in werking treden van het verlichtingsmonument) het Waalmonument terug te plaatsen. Ook de inrichting van de openbare ruimte rond het monument zou dan voltooid moeten zijn.

Inrichting

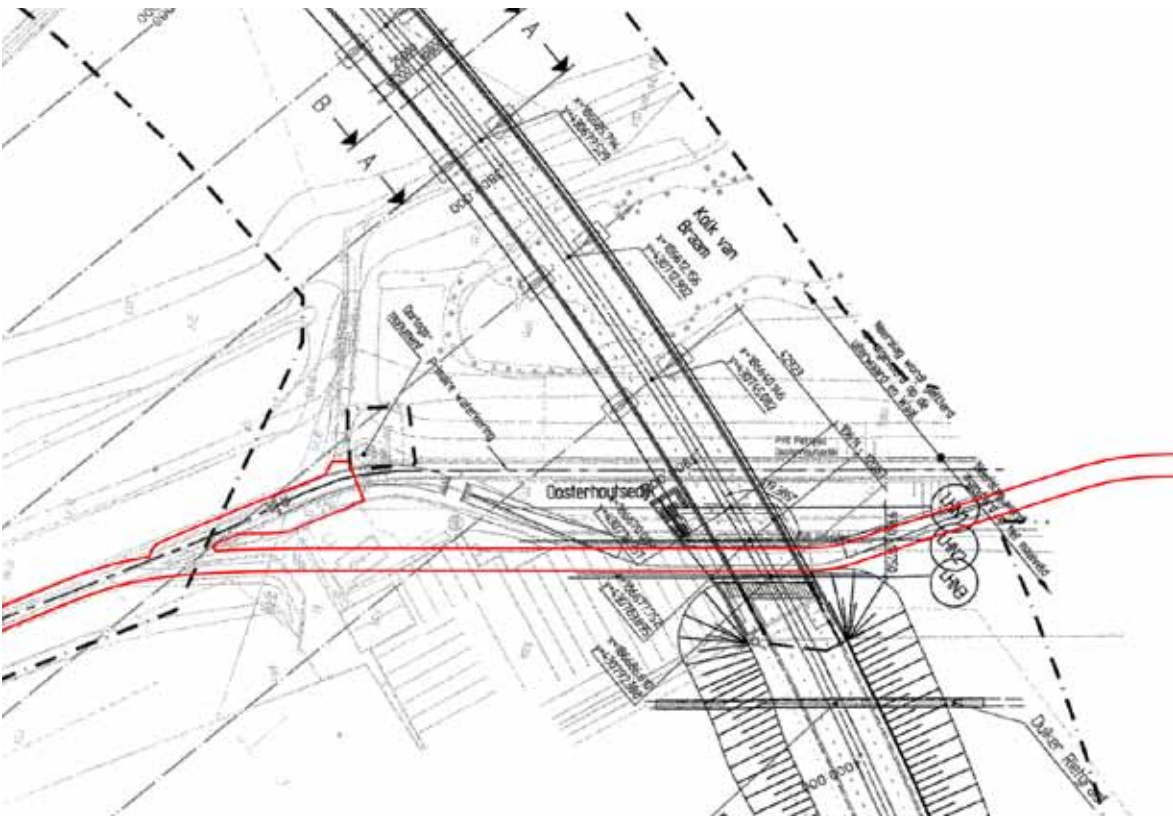
- opstellen definitief inrichtingsplan noordelijke oever op grond van eisen uit het voorlopig ontwerp.
- planning maken voor de op te leveren inrichtingselementen rekening houdend met belangrijke herdenkingsmomenten en publieksactiviteiten.
- uitvoering aanpassing tracé Oosterhoutse weg.
- bepaling noodzakelijke tijdelijke inrichtingen binnen het plangebied van het Waalmonument, zoals de dienstweg en andere infrastructuur ten behoeve van de aanleg voor het project Ruimte voor de Waal.

MOTIEVEN EN OPTIES

Ten opzichte van de huidige plannen vormt het tracé voor de automobilist de belangrijkste wijziging in dit voorlopig ontwerp. Deze gedeeltelijke wegomlegging zien wij als noodzakelijk om het monument de Oversteek als kunstwerk én als ceremoniële plek te waarborgen, dat wil zeggen: toegankelijk, veilig en betekenisvol te maken.

Het verplaatsen van het monument zelf is geen zinvolle optie gebleken, de plek is een te belangrijk onderdeel van de betekenis die het monument heeft bij de bevolking van Nijmegen-Noord (Oosterhout, Lent en omstreken). We stellen vast dat het monument in emotionele en historische-landschappelijke zin onverplaatsbaar is (onwrikbaar). Bovendien stuiten schijnbaar meer praktische oplossingen op grote bezwaren (m.n. met betrekking tot vergunningen).

Daarnaast wordt in het huidige voorstel parkeerruimte gecreëerd. Dat verbetert aanmerkelijk de toegankelijkheid voor ouderen of bezoekers die slecht ter been zijn. Het voorontwerp biedt ruimte voor optimalisering van het voorgestelde tracé en uitwerking van fiets- en voetpad, maar uitgangspunt blijft het vrijwaren van de ruimte rond het monument.

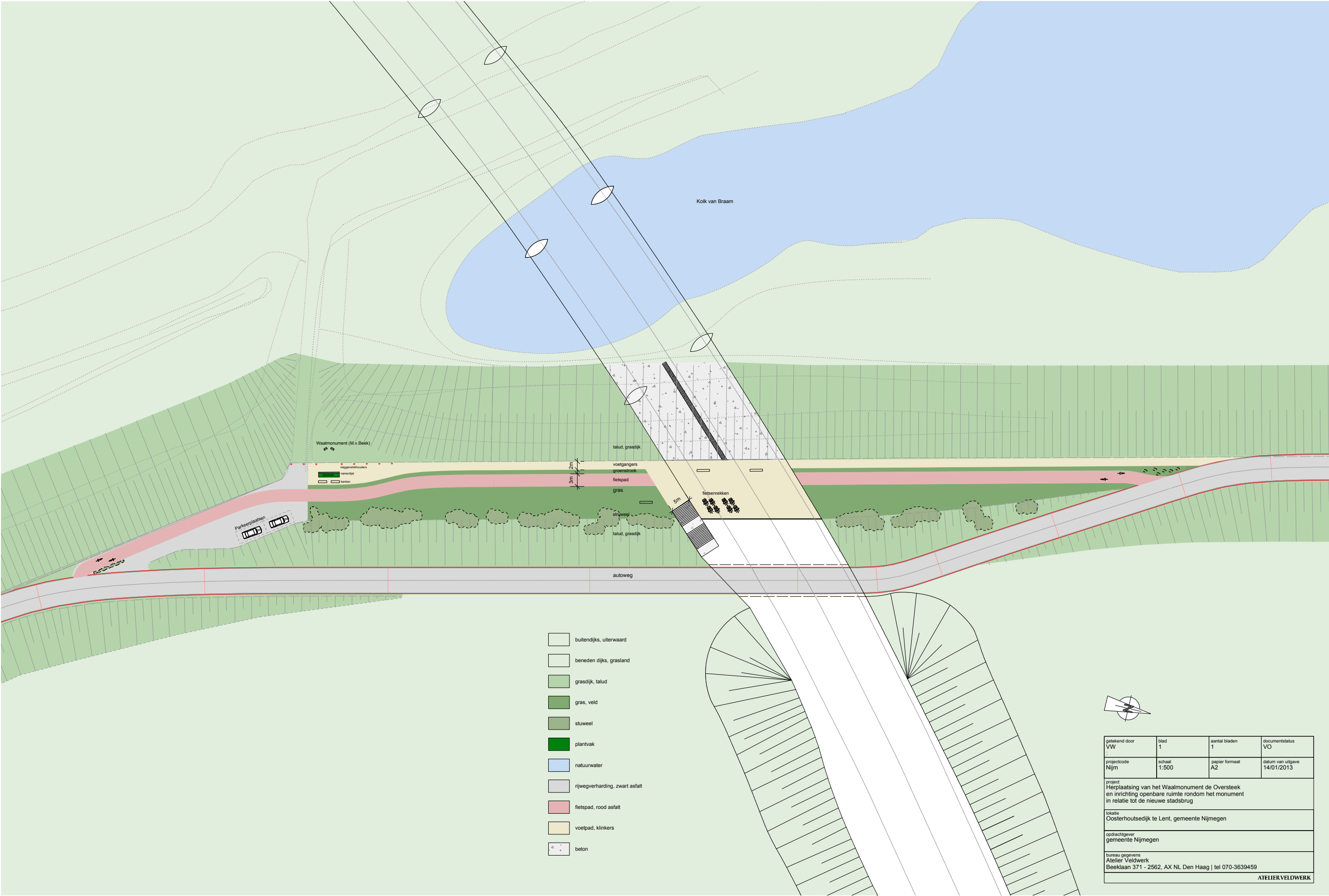

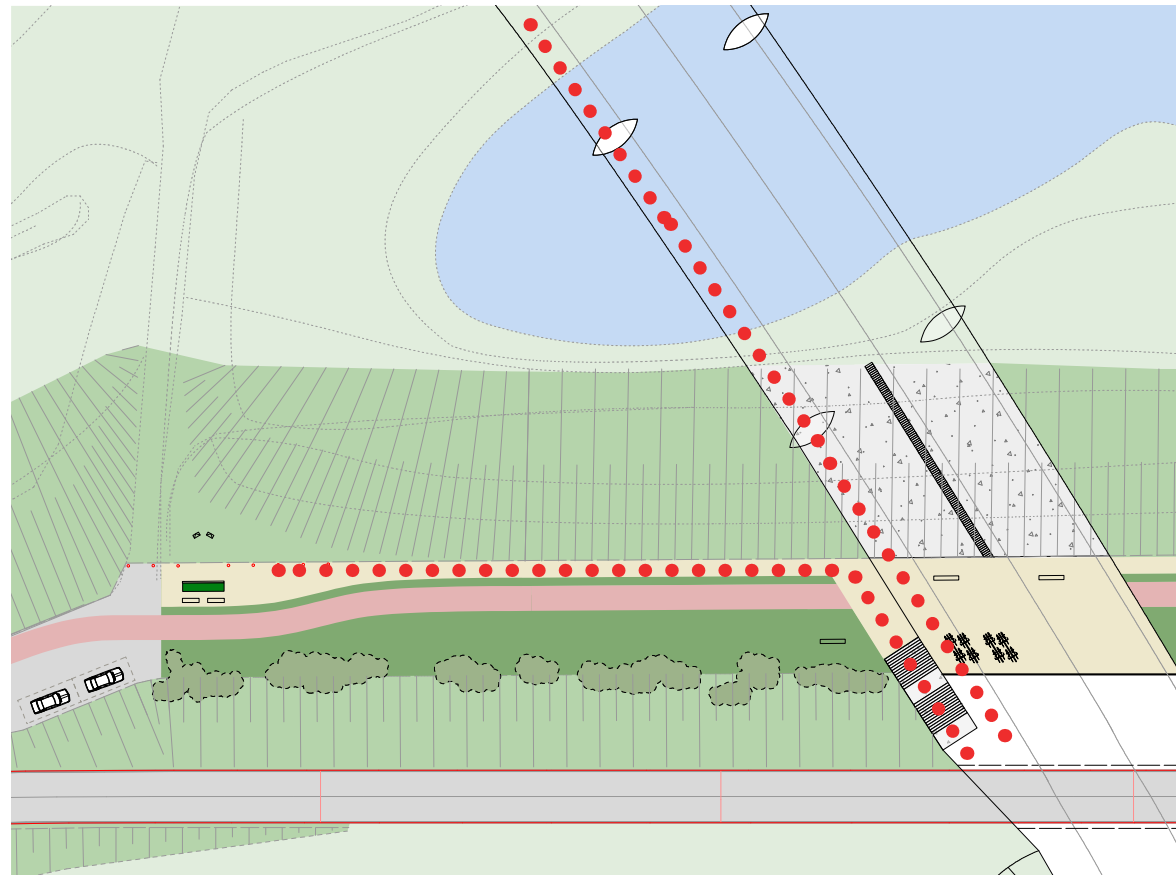
Voorstel aanpassing wegtracé (rode lijn).

GARANTIES EN VOORWAARDEN VOOR WAARBORGING VAN DE KWALITEIT

De eigenzinnige ontstaansgeschiedenis van het monument getuigt van betrokkenheid en doorzettingsvermogen van de Lentse en Oosterhoutse bevolking. Die kracht ligt aan de basis van het monument en bepaalt voor een belangrijk deel ook de toekomst ervan. Daarnaast kent het monument specifieke visuele kwaliteiten. Al die aspecten zijn nadrukkelijk meegewogen in onze voorstellen, naast praktische zaken als verkeer, toegankelijkheid en veiligheid, dijklichaam, etc.

Wij hebben het als onze taak gezien om binnen de historische context voor deze locatie tot een inhoudelijke en ruimtelijke synthese te komen van de wensen en verlangens van alle stakeholders. Waarmee we denken dat het voortbestaan van het monument en de ermee samenhangende herdenkingen voor de komende decennia wordt gewaarborgd.

Voetgangersverbinding over de nieuwe stadsbrug De Oversteek naar het Waalmonument.

In noordwestelijke richting.

VOORLOPIG ONTWERP

Bijgaande schetsen vormen het visuele deel van ons voorlopig ontwerp.

Beschrijving

Bij de kruising van de Oosterhoutsedijk met de nieuwe stadsbrug ontstaat een omgeving met een bijzonder karakter. Verkeersstromen worden gescheiden, de fietser en automobilist veranderen er van richting en snelheid. De voetganger vervolgt zijn weg over de dijk maar passeert het Waalmonument en gaat onder de nieuwe brug door en bovendien wordt het landschap op beide plekken toegankelijk gemaakt. Passage, kruispunt of bestemming, de specifieke dynamiek – rijden of wandelen langs de dijk, de uiterwaard in, Waalmonument bezoeken, verblijven of schuilen onder het bruggewelf, brug af en op, uitzicht op de overkant – maakt de locatie bijzonder. Een *place to be, place to see*.

Het ontwerp van deze publieke ruimte is sober, ook in materiaal. Er wordt gestreefd naar een evenwichtig beeld dat de bestaande kwaliteiten ondersteunt en past in die zin bij de no-nonsense vormgeving van het rivierenlandschap: kades, dijken, en uiterwaarden in het algemeen. Het landschap, en de bescherming ervan tegen het water, dwingt de vorm. Zoveel als mogelijk is aansluiting gezocht met gebruikte materialen, in dit geval ook met die van de brug, vanwege de inhoudelijke verbinding met het monument.

Dit ontwerpuitgangspunt biedt mogelijkheden om de ruimtelijke kwaliteiten in de toekomst te behouden. De plek wordt bepaald door het gebruik ervan. Met het veranderen van de manier waarop wordt herdacht zal ook deze locatie aangepast moeten kunnen worden.

De aandacht voor herdenkingen van gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog wordt de laatste jaren groter. Historici voorspellen dat de trend van schaalvergroting zal doorzetten en dat de bezoekersaantallen en de aandacht voor deze plek zullen toenemen. In die zin laat dit ontwerp ruimte voor het ontwikkelen door de tijd heen. Er wordt geen hypotheek gelegd op specifieke onderdelen. Er blijft ruimte voor intieme herdenking, maar tevens kan er een ceremonie plaatsvinden in aanwezigheid van een groter publiek. De inrichting van de directe omgeving van het Waalmonument vraagt derhalve om specifieke aandacht. Een noodzaak die wordt versterkt doordat stadsbrug „De Oversteek” als zodanig een monument gaat worden door het dagelijks gefaseerd ontsteken van de lantaarnpalen.

Zicht vanuit de uiterwaard.

Stijgpunt stadsbrug, fietsenrekken onder het bruggewelf.

ELEMENTEN/ONDERDELEN

De verhardingen bestaan achtereenvolgens uit klinkers (voetpad, voetgangersgebied onder bruggewelf), beton (talud onder brug met trap naar uiterwaard), en asfalt (rood asfalt voor fietspad, zwart voor rijbaan gemotoriseerd verkeer).

Voetpad

Op de kruin van de dijk ligt over de gehele lengte van het projectgebied een 2 meter breed voetpad, als een dijk-promenade. De ruimte onder de brug is als voetgangersgebied doorgezet, zodat er een 'plein' ontstaat, waar het fietspad doorheen snijdt. Het voetpad verbindt door middel van aansluitingen en stijgpunten brug, dijk en landschap en voert in oostelijke richting tot aan het Waalmonument.

materiaal

Voor het voetpad worden dezelfde klinkers gebruikt als die van het voetgangersgebied op de brug, waarmee ook visueel en tactiel een vanzelfsprekende verbinding wordt gelegd.

Aansluiting met andere verharding en gras gebeurt met behulp van een betonnen band. Deze band is aan de zijde van de uiterwaard (zachte kant) 40 cm breed, eenzelfde maat als die van de balustrade op de brug. Aan de binnenzijde (gras) wordt volstaan met een band gemaakt van klinkers.

inrichting onder het bruggewelf

Onder de brug wordt een verblijfsplek ingericht als een halfstedelijk 'plein': plaats van bijeenkomst, om te verzamelen, te schuilen, te verblijven. De ruimte is verlicht, er is zitgelegenheid voorzien en er zijn enkele beugels (rekken) geplaatst om fietsen aan vast te zetten.

Het talud onder de brug is van beton van dezelfde kwaliteit als gebruikt voor de brug (gebouchardeerd) met een geïntegreerde trap naar de uiterwaard.

banken

Op het grasveld, onder de brug (en bij het Waalmonument) zijn zitbanken voorzien.

Rijweg buigt onderdijs af.

Fietspad laat ceremoniële plaats vrij.

Fietspad

In tegenstelling tot het afbuigende gemotoriseerd verkeer blijven de fietsers op de dijk. Het 3 meter brede fietspad loopt achterlangs de ceremoniële plaats voor het Waalmonument.

materiaal

Zoals alle gemeentelijke fietspaden in Nijmegen wordt rood asfalt gebruikt en daarmee sluit het fietspad visueel aan op dat van de brug in combinatie met het voetpad. De begrenzing van het asfalt met gras is een koude las zonder band. De begrenzing tussen het rode asfalt van het fietspad en het zwarte asfalt van de rijweg/parkeerplaats is eveneens een koude las, zoals de verhardingen op de brug. Onder de brug gaat het asfalt over in de klinkerverharding van het voetgangersgebied. Het fietspad wordt in de klinkerbestrating gemarkeerd.

Rijweg

In het voorontwerp buigt de weg voor het gemotoriseerd verkeer substantieel eerder af van de dijk dan in de bestaande situatie. Dit is de enige belangrijke structurele ingreep in dit ontwerp maar noodzakelijk voor de waarborging van het gebruik van de plek als gedefinieerde en bovenal ook veilige herdenkingsplaats (zie ook blz 12)

Parkeerplaats

Door het eerder laten afbuigen van de rijweg ontstaat er op de dijk ruimte voor parkeergelegenheid bij het Waalmonument (een nadrukkelijke wens van gebruikers en verzorgers van het monument). Over de bereikbaarheid valt nog op te merken dat een halte van het openbaar vervoer een logische voorziening lijkt (bushalte op de brug nabij bij het stijgpunt?)

Weg naar de uiterwaard voor beheersdiensten

De bestaande op- en afrit naar de uiterwaard wordt hersteld in zijn oorspronkelijke vorm. De verharding kan vanaf de dijk tot aan de opgang doorlopen. Het is van belang het onverharde pad lager aan de dijk te herstellen.

Op dit moment is het pad in gebruik als bouwweg voor de bouw van de stadsbrug. Het betreft hier een waardevol landschappelijk element. Al op zeventiende eeuwse kaarten van dit gebied is deze opgang te zien. Bovendien speelde de plek een rol in de bestorming van de dijk in de oorlog. Behoud ervan is zowel voor de leesbaarheid van het landschap, als voor de historische verankering zeer wezenlijk.

Bepantingsplan:

(waarin de verantwoordelijkheid van het beheer niet is opgenomen maar dat in principe onderdeel zou moeten uitmaken van het beheerplan van het monument en de brug).

grasberm

als ecologische berm beheerd (maaibeeld 2x jaarlijks, maaisel afvoeren)
betreedbaar, mogelijkheid te verblijven.

grasstrook

als afscheiding tussen het fiets- en voetpad ligt een grasstrook van 2m breed.
(grasmengsel en beheer als berm).

bepanting

inheems, menging van Sleedoorn (*Prunus spinosa*) en botanische rozen (op talud zodat dit niet kan worden betreden) waaronder ook *Rosa virginiana* (als kleine geste naar de Amerikaanse militairen). Er worden geen bomen aangeplant gezien het beleid van het waterschap de dijken vrij te houden van bomen.

Verbinding tussen monumenten.

Inrichtingselentent Waalmonumnet.

Het oorspronkelijke Waalmonument (kunstwerk Marius van Beek)

- vrijstaand in het gras.
- handhaven oorspronkelijke locatie.
- onwrikbaar baken in het veranderende landschap (houvast, geschiedenis).

Inrichting tbv. Het Waalmonument

- roll of honour — een laag stenen muurtje waarop de namen van de gesneuvelde soldaten zijn aangebracht met aan de rivierzijde eventueel een zitbank. Sober, functioneel.
- zitgelegenheid.
- plantvak, zelfde band als langs het voetpad.
- in het verhardingsvlak van het voetpad worden vlaggenmasthouders aangebracht.
- geïntegreerd electriciteitspunt.

Verlichting

- onder de brug; schakelt aan met laatste verlichtingsmast, verder geen verlichting op de dijk.

Waalmonument in 1988, met eerste toevoeging (naamplaat).

Waalmonument in 2010.

ONTLEDING IN ONDERDELEN

Waalmonument

Feitelijk was het oorspronkelijke monument een kunstwerk (sculptuur) bestaande uit twee uit het gras oprijzende stenen met een gegraveerde tekst:

De tekst op de linkererzuil luidt:

U.S. 82ND AIRB. DIV.
WAALCROSSING
20 SEPT. 1944
504 PARACHUTE INFANTRY
307 ENG. 376 PFABN
IN COÖP. WITH
505 PAR. INFANTRY
GUARDS ARMoured DIV.

De tekst op de rechterzuil luidt:

HIER VOND
PLAATS
OP
20-9-1944
DE HELDHAFTIGE
OVERSTEK
VAN DE WAAL

In de loop der tijd en naar behoefte van de gebruikers zijn verschillende elementen toegevoegd, zonder ontwerp of plan. In eerste instantie was dat de naamplaat, de zgn. roll of honour, waarop de namen van de bij de actie gesneuvelde militairen zijn te lezen. Later zijn vlaggenstokhouders, bestrating, bank, plantenbak, vuilnisbak en paaltjes toegevoegd. Het monument als kunstwerk werd allengs onderdeel van een niet al te precies vormgegeven herdenkingsplek. In ons voorstel worden monument (kunstwerk) en ceremoniële plaats (voorzieningen) afzonderlijk ruimtelijk gedefinieerd. Tevens wordt een relatie gelegd met het landschap en de nieuwe brug.

Plaquette

Bij de plaquette van de zuidoever gaat het niet om een kunstwerk, maar om een marmeren plaat met tekst (zie pagina 43). De oorspronkelijke locatie, de gevel van een bedrijfsgebouw (KP Kelco aan de Winselingsweg te Nijmegen, zuidelijke oever), is gesloopt. Een goed alternatief moet gezocht worden in de architectuur in de omgeving van de voet van de brug op de zuidoever van de Waal.

Oktober 2012.

Dr. Frans Huygen en generaal James M. Gavin.

Generaal James M. Gavin.

POSITIONERING EN LOCATIE

De locatie van het monument in het landschap en de positie op de dijk is verre van willekeurig. In een eerste bekendmaking van de plannen (gedateerd 22 november 1983 gericht aan de inwoners van Lent en Oosterhout, lezen we: “het Comité wil een eenvoudig gedenkteken: een zuil van ruwe natuursteen. Er wordt gedacht aan plaatsing op de dijk tegenover Hof van Holland. Het is daar een wijds en groots landschap – met grote masten van de centrale in de buurt.”

Later in 1984 werd met de dijkstoel van het Polderdistrict Betwuwe op de Oosterhoutsedijk een precieze plek bepaald: naast de onverharde opgang naar de uiterwaard, waar tijdens de historische actie de eerste soldaten de dijk op kwamen. Fons Niessen, de schoonzoon van Herman Jansen vertelde over die plek dat het verschil tussen leven en dood wellicht maar een breedte van een enkele meters betrof. Het monument moest derhalve exact op die plek op het dijklichaam staan, niet over de dijk, niet voor de dijk, maar óp de dijk, aan de zijde van de rivier.

Het feit dat de generaal die de actie toentertijd leidde, het monument heeft onthuld, verankert het monument nog steviger op deze precieze plek. (“Daar heeft hij gestaan, tussen de stenen, veertig jaar later”). Van die onthulling door generaal James M. Gavin zijn foto's bekend. De generaal baant zich inderdaad een weg tussen de zuilen van het monument en sprak naar verluid de woorden: “Welbewust loop ik tussen deze stenen en haal mij voor de geest, hoe de Amerikaanse Airbornes hier aankwamen.” (vertaald uit het Engels).

Het beeld van tussen de stenen door gaan, keert telkens terug. Veteranen, anderen die herdenken, toevallige voorbijgangers, men laat zich fotograferen, tussen de zuilen, met het landschap als achtergrond. Zoals de generaal dat die eerste keer deed, toen nog in het gras.

Tijdens de bouw van de nieuwe stadsbrug is het monument ontmanteld om beschadiging door het bouwverkeer te voorkomen, waarbij werd vastgesteld dat het in slechte staat verkeerde. De stenen zuilen, het kunstwerk van Marius van Beek, staan nu in opslag bij de steenhouwerij De Hollandsche te Elst, de roll of honour bevindt zich bij basisschool De Oversteek, waar ook jaarlijks op 20 september de herdenking wordt gehouden. Op de lokatie aan de Oosterhoutsedijk is een tijdelijk informatiebord geplaatst.

Waalmonument met opgang uiterwaard, 1984.

Waalmonument met opgang uiterwaard, 2009.

Na bekendmaking van de plannen voor de nieuwe brug ontstond onrust onder vrijwel alle betrokken partijen: van de Noord-Nijmeegse bevolking en basisschool De Oversteek tot binnen de krijgsmacht. Men raakte bevreesd dat de stadsbrug het monument zou verdrukken. In een toespraak bij het Waalmonument op 20 september 2006 spreekt de toenmalige burgemeester Guusje Ter Horst de verontruste bevolking, de kinderen van school De Oversteek en de aanwezige veteranen toe, en belooft dat de huidige lokatie van het Waalmonument zal worden gehandhaafd. De burgemeester zegt: “Jongens en meisjes. Ik wil jullie tot slot ook zeggen dat jullie je geen zorgen hoeven te maken over de nieuwe brug die hier aangelegd zal gaan worden. Deze plek zal blijven en de herinnering zal blijven. Alleen de omgeving verandert wel. En dat hoort ook zo. De Amerikanen hebben voor onze vrijheid en toekomst gevochten. Wij geven die toekomst nu vorm, ook aan de noordkant van de Waal – en daarvoor is opnieuw een brug nodig. Maar maken jullie je geen zorgen.

De Tweede Wereldoorlog ligt inmiddels meer dan 60 jaar achter ons, maar we zullen onze bevrijders nooit vergeten en onze dankbaarheid zal niet afnemen. Integendeel. Alle kinderen moeten de kans krijgen om te leren van het verleden en zo doordrongen te raken van de waarde van onze vrijheid en de gevaren van racisme en haat. Jullie moeten de geschiedenis en het heden van Nijmegen kunnen verbinden.”

De toezegging van de burgemeester is wat ons betreft een zwaarwegend element bij de weging van argumenten om het monument te handhaven op de huidige locatie. Daarnaast is van belang geweest dat de toegangsweg naar de uiterwaard al op eeuwenoude kaarten staat ingetekend. Door de aanwezigheid van het monument wordt deze toegang gemarkeerd. Daarbij komt nog het feit dat het hoogstwaarschijnlijk hier was dat de eerste militairen na de oversteek de dijk opkwamen.

Waalmonument in 1985 (oplevering september 1984).

HET KUNSTWERK VAN MARIUS VAN BEEK

Het kunstwerk van Marius van Beek vindt zijn kracht in de eenvoud.

Het monument: twee eenvoudige maar monumentale stenen in het gras op de dijk en een doorzicht. Om dit krachtige beeld recht te blijven doen stellen we voor de inrichtingselementen daarvan ruimtelijk los te koppelen.

Samenhang

Het voorlopig ontwerp stelt een integrale inrichting voor. De openbare ruimte wordt als instrument ingezet om samenhang te verkrijgen. De plek vormt een kruispunt, waar verschillende elementen samenkomen: het monument, de dijk, de wegen, de op- en afgang naar de uiterwaard, de brug en zijn stijgpunten. Wanneer deze in samenhang zijn ontworpen zal een plaats ontstaan die is te gebruiken voor veel verschillende doelen en ook als verblijfsplaats aantrekkelijk is.

Het kunstwerk van Marius van Beek staat daarin centraal onderdeel, vormt de kern van het monument in bredere zin. De noodzakelijke en praktische toevoegingen die het monument behoeft, van ruimte voor herdenking en ceremonie tot parkeergelegenheid, verhinderen niet het werk te kunnen benaderen en aanraken.

Nader onderzoek van de afzonderlijke stenen van het monument door de expert van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed heeft geleid tot een voorlopig restauratie-advies. Het lijkt haalbaar het oorspronkelijke monument te restaureren voor een duur die de gemeente als voorwaarde stelt. In dat geval verdient restauratie ons inziens verre de voorkeur boven een replica in een andere steensoort. De inmiddels goed gedocumenteerde ontstaansgeschiedenis van het monument en de karaktervolle steensoort maken onderdeel uit van het bijzondere en authentieke verhaal. Die authenticiteit zou voor een belangrijk deel teniet worden gedaan door het maken van een replica.

Erosie aan de oppervlakte: schilfering.

Erosie: scheuren verticaal.

Afbrokkeling.

Erosie: breuklijnen horizontaal.

WAALCROSSING BRIDGEHEAD

SEPTEMBER 1944

KIA – DOW

SCOTT	Robert	M	PFC	376 PFB	HQBy	WYOM
WISNIEWSKI	Edward	T	1LT	504 PIR	Co I	N.Y.
WOODS	James	F	PFC	307 ENG	Co C	W.VA
WENDLAND	Herbert	R	PVT	307 ENG	Co C	MICH
JACOBS	James	A	CPL	307 ENG	Co C	S.C.
HENSCHLER	Edward	V	PFC	307 ENG	Co C	ILL
GENTILE	Louis	F	CPL	307 ENG	Co C	MASS
JENKINS	Willard		PFC	307 ENG	Co C	PA
KERO	William	E	SGT	307 ENG	Co C	WISC
OPACICH	Robert	S	PFC	307 ENG	Co C	MONT
SEITZINGER	Jack	M	PVT	504 PIR	Co I	IND
DIXON	Wilford	N	T/5	504 PIR	Co H	MO
SMITH	Winfred	K	T/5	504 PIR	Co I	KANS
BUSBY	Harry	F	1LT	504 PIR	Co I	N.Y.
WASHKO	Robert		PVT	504 PIR	Co A	PA
GONDELA	Thadeus	S	PFC	504 PIR	HQ/3	MASS
GRUMMER	Raymond	H	PFC	504 PIR	Co I	PA
ADAMS	Dale	F	CPL	504 PIR	HQ/3	PA
KATONIK	Paul	J	PVT	504 PIR	HQ/3	PA
BEI	Anthony		PVT	504 PIR	Co I	N.Y.
ZENTGRAF	Frederick	L	PVT	504 PIR	HQ/3	PA
HALL Jr	John	W	PVT	504 PIR	Co I	CAL
RIGAPOULOS	John		PFC	504 PIR	Co H	MASS
WILLIAMS	Curtiss	A	CPL	504 PIR	Co H	VA
HOLT	Louis	P	PVT	504 PIR	Co H	TEX
CLEMONS	Cainie	J	PFC	504 PIR	Co I	VA
WOODLAND	Bernard	T	CPL	504 PIR	Co C	MD
HARTMAN	William	S	CPL	504 PIR	Co I	VA
SEYEBE	Steve		1LT	504 PIR	Co G	N.J.
MULLEN	John	T	PVT	504 PIR	HQ/1	N.J.
SCHULTZ	Harvey	W	PVT	504 PIR	HQ/3	WISC
HOWARD	Jack	D	SGT	504 PIR	Co G	GA
ALLEN Jr	James		SSG	504 PIR	Co H	KY
WILSON	Robert	L	PFC	504 PIR	Co G	FLA
MUSZYNSKI	Walter	J	PVT	504 PIR	Co I	WISC
KOELLE	Robert	T	PVT	504 PIR	Co H	PA
CAMPBELL	Dale	E	PVT	504 PIR	Co I	MICH
DOWNS	Francis	L	PVT	504 PIR	HQ/3	MD
SHELDEN	Harold	R	PFC	504 PIR	Co H	WYOM
ESPOSITO	Nicholas	G	PFC	504 PIR	HQ/3	N.Y.
COLISHION	Peter	L	PVT	504 PIR	Co I	PA
PAPALE	Emilio	J	PFC	504 PIR	Co B	CONN
JOHNSON	Harold	R	SGT	504 PIR	Co I	WASH
CURRIER	Robert	S	1LT	504 PIR	Co A	DELA
TOWLE	John	R	PVT	504 PIR	Co C	OHIO CMH
JOHNSTON	Warren	R	PVT	504 PIR	HQ/3	MICH
ROBBINS	Grady	L	SGT	504 PIR	HQ/3	OKLA
HEREFORD Jr	Gerald	P	PFC	504 PIR	Co D	MO

TOEVOEGINGEN:
DE ERELIJST (ROLL OF HONOUR)

In 1988 werd er aan het monument een gedenksteen met de erelijst toegevoegd. Deze zgn. roll of honour, met de namen van de gesneuvelde militairen, werd op de grond voor de zuilen aangebracht. Door de vlakke ligging vond sterke erosie plaats en is deze plaat later vervangen door een granieten versie. De roll of honour was een geschenk van de eerste school die het monument adopteerde. Het geld ervoor kwam vrij uit de kas na opheffing van deze school. Een andere aanpassing die in die jaren wordt aangebracht is het plaveisel rond de zuilen (kasseien in cirkelvorm).

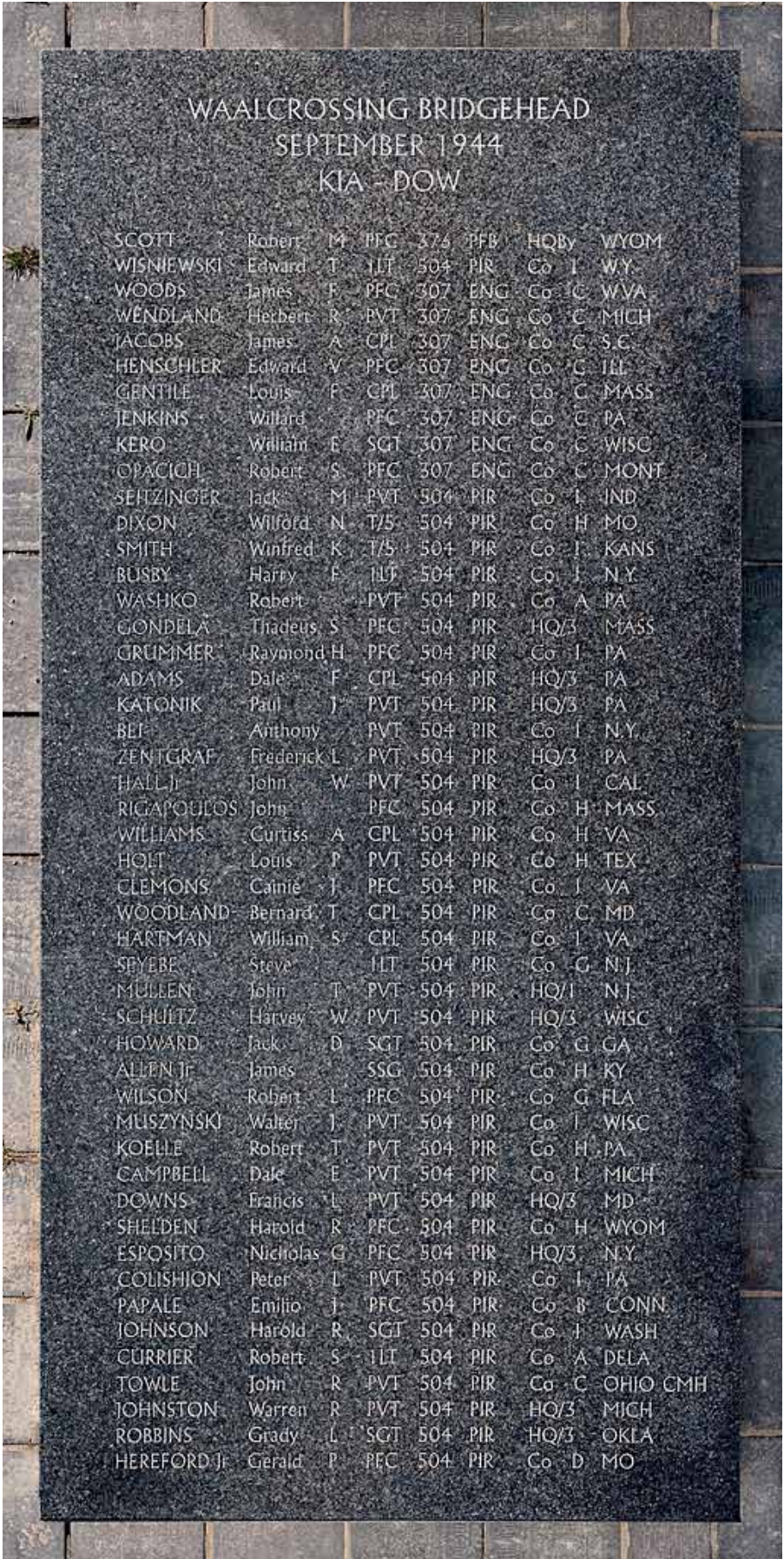
De roll of honour raakte relatief snel in slechte staat (rond de eeuwwisseling, 2000). De teksten waren vrijwel niet meer te lezen. Op initiatief van Johan van Asten, die toen kinderen op die school had en zich vanaf 2003/2004 over het monument is gaan ontfermen, werd de roll of honour in 2006 vervangen. De oude vervallen steen belandde in Fort Bragg, North Carolina (USA), de thuisbasis van de 82nd Airborn Divison (via een Amerikaanse legerbasis in Duitsland en vervolgens per schip naar North Carolina) en ligt daar tentoongesteld naaste andere parafernalía rond de oversteek van het 307th Engineer Batallion.

De nieuwe plaat is min of meer een kopie van de eerste steen, maar nu in donker graniet. Electrabel en Steenhouwersbedrijf de Hollandsche te Elst (voormalige steenhouwerij van Peter Schoot, overgenomen door Wim Ter Steege) boden de nieuwe steen aan. Ter Steege legde de steen iets hellend, als een grafsteen, juist ook om erosie te verminderen. Daarmee concurreert de steen visueel met de staande monolieten.

De namen op de erelijst

Pastor Thuring, mede oprichter van het nationaal bevrijdingsmuseum in Groesbeek, is verantwoordelijk geweest voor het opstellen van de eerste lijst van gesneuvelden voor een ‘roll of honour’. Die lijst telt 48 namen. Op sommige websites (waaronder die van het 4/5 mei comité, de gemeente Nijmegen, en basisschool De Oversteek, is sprake van 47 gesneuvelden, maar het register van het Nationaal bevrijdingsmuseum en de steen tellen er 48.

Op de namenlijst van Pastor Thuring (die is gebruikt voor de steen) staat een naam die feitelijk onjuist is. Deze Gerald Hereford (Company D) sneuvelde enkele dagen later, op de 24e september 1944, onderweg naar een kerkdienst. Tevens ontbreekt de naam van een soldaat die (hoogstwaarschijnlijk) eveneens sneuvelde bij de oversteek maar niet staat vermeld op de roll of honour, noch in het register van het bevrijdingsmuseum. Het gaat om Norris B. Case (Company D). * bron: Frank van Lunteren

Tweede steen 2005 (foto Thea van den Heuvel, 2011).

Binnen het voorlopig ontwerp zien we de erelijst geïntegreerd in het muurtje voor het monument. De motieven daarvoor zijn tweeledig. In de eerste plaats is in het oorspronkelijk ontwerp geen sprake van een steen met namen.

Omdat we menen dat de kracht van het monument als sculptuur vooral zit in de solitairestenen oprijzend uit het gras, lijkt het aangewezen de erelijst daar los van te houden. Een tweede motief is het feit dat er sowieso reden is om een nieuwe lijst te maken, aangezien er zich, zoals we reeds gezien hebben, een wijziging heeft voorgedaan in de namenlijst – voortschrijdend historisch inzicht – en daarmee de oude steen dus niet meer gebruikt kan worden. Omdat er ook praktische redenen zijn om een roll of honour verticaal te plaatsen, lijkt het ons zinvol deze te integreren in het verticale deel van de voorgestelde muur die dienst doet als drager van de namen en als markering van de ceremoniële plek op de dijk. Daarnaast vormt de muur de afbakening van een plantvak dat door de leerlingen van de school onderhouden en gebruikt kan worden om bij herdenkingen extra bloemen te planten.

Eerste steen 1988, in 2006 vervangen, oude steen is nu in ft. Bragg USA.

Waalmonument 2010.

Bord in 2009 geschonken door Amerikaanse veteranen (foto november 2012).

TOEVOEGINGEN: BESTRATING, LOSSE INRICHTINGSELEMENTEN

In het voorjaar van 2007 knapt de gemeente Nijmegen – waartoe Lent na de gemeentelijke herindeling in 2000 behoort – de omgeving rond het monument op. De cirkelvormige verharding van kasseien wordt dan gevoegd met een kunsthars om onkruidgroei tegen te gaan en er worden verzonken vlaggenmasthouders in opgenomen. Tevens worden er rond het monument een gemeentelijke bank, vuilnisbak, kunststof plantenbak en verkeerspaaltjes geplaatst.

Op dit moment is op de locatie van het monument een informatiebord te vinden over de tijdelijke ontmanteling en staat er een vijftiental meters verderop een tekstbord. Dit naar aanleiding van een in 2009 door Amerikaanse veteranen geschonken straatnaambord (De Oversteek The Crossing) waarop melding wordt gemaakt van de naamgeving van de nieuwe brug (De Oversteek) en de relatie met de plek.

We stellen voor om een aangepaste tekst (de tekst op het bord is in de toekomstige tijd), met dezelfde strekking, aan te brengen in het (zit)muurtje onder de eerste boog van de brug. Daarmee wordt op een heel vanzelfsprekende wijze de brug nog eens extra gekoppeld aan het Waalmonument. (Het oorspronkelijke bord kan wellicht een plek vinden in het bevrijdingsmuseum te Groesbeek.)

In 2000, bij de fusie met de gemeente Nijmegen, schonk de gemeente Elst aan Lent (als afscheidscadeau) een kunstwerk van Raoul Teulings: 'de kunstpaaltjes route'. Een van de paaltjes is direct naast het Waalmonument aangebracht. Er moet voor dit onderdeel van het werk van Teulings een andere plek gezocht worden. Gezien de kunstenaar is overleden zal dat in overleg moeten gebeuren met de gemeentelijke kunstcommissie (en de erven Teulings).

Openingsceremonie 1984, speech Generaal J. M. Gavin.

Herdenkingsceremonie 20 september 2012, o.b.s. De Oversteek.

Kransen bij het Waalmonument, oktober 2010.

GEDENKPLAATS/CEREMONIE

Voorwaarde voor het goed functioneren van het monument is de bereikbaarheid en de ruimtelijke mogelijkheid tot een ceremonie. Naast het individueel bezoek moet men het monument kunnen bezoeken met een gezelschap van een bepaalde omvang, naar een toespraak luisteren, vlaggen hijsen, bloemen leggen, enzovoort.

Basisschool De Oversteek is al vele jaren de regisseur van de formele herdenkingen en vraagt om ruimte voor ongeveer tweehonderd volwassenen en schoolkinderen. We maken het in ons ontwerp mogelijk met een dergelijke groep rond het monument te staan en bloemen te leggen tegen het lage muurtje waarop de namen zijn aangebracht. Het monument is uiteraard te voet bereikbaar vanaf de dijk én de brug, parkeergelegenheid maakt het voor ouderen en degenen die slecht ter been zijn mogelijk om relatief dicht bij het monument te parkeren. Ook met het oog op de mogelijke intensivering van het herdenken van belangrijke gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog en andere, meer recente historische feiten, is het belangrijk een 'open' ruimte te creëren die tegelijkertijd de intieme herdenking van de vaste groep bezoekers mogelijk blijft maken. Het feit dat de nieuwe stadsbrug door het verlichtingsplan "Lights Crossing" zelf tot monument wordt én de mogelijke vestiging van een Tweede Wereldoorlogmuseum aan de stadszijde, zou consequenties kunnen hebben voor de bezoekersaantallen en de frequentie van bezoek aan het Waalmonument. Door relatief eenvoudige inrichtingselementen wordt de locatie voor een groter publiek toegankelijk gemaakt worden, zonder de omgeving te belasten.

Rustplek, uitzichtpunt.

Rosa Canina.

Rosa Virginiana.

VERBLIJFSPLAATS

Buiten de herdenkingen werkt het monument als een teken in het landschap (*landmark*). De openbare ruimte voegt zich daar naar zonder het monument als beeld aan te tasten. Een struweel van onder meer een selectie van botanische rozen* die tot ver in september bloeien, geeft het geheel een discreet maar enigszins poëtisch en verzorgd karakter. Fietzers en voetgangers krijgen gelegenheid te stoppen, te rusten op de bank met uitzicht op de uiterwaarden, de rivier en de brug. De ruimtelijke en inhoudelijke samenhang van de ruimte voor het monument en de ruimte onder de brug maken deze plek tot een bijzondere verblijfplaats. Bij slecht weer biedt de eerste boog van de de brug schuilgelegenheid. Er is tevens tevens ruimte om fietsen te stallen.

De uiterwaarde kan van onder de brug betreden worden door een trap af te gaan in het betonnen talud. Binnen ‘Ruimte voor de Waal’ zal dit gebied een meervoudige bestemming krijgen en ook ecologisch interessanter worden.

De inrichting als geheel legt het gebruik niet dwingend vast. Het is belangrijk ruimte te laten voor nadere invulling, zeker ook gezien de ontwikkelingen met betrekking tot herdenken in de afgelopen decennia. De in het ontwerp voorgestelde oplossingen laten groei en krimp toe van de activiteiten, zonder dat structurele aanpassingen nodig zijn.

*

Binnen deze selectie worden ook een aantal Amerikaanse rozen aangeplant (*Rosa virginiana*), als een botanische geste naar de achtergrond van de betrokken militairen. *Rosa virginiana* is overigens een roos die sporadisch al in het wild voorkomt in de regio Nijmegen.

Plaquette aan de gevel van CP Kelco, 2007 (foto Rob Essers).

Plaquette in opslag bij de gemeente, 2012.

GEDENKTEKEN OP DE ZUIDOEVER

Plaquette

Aan de zuidoever van de Waal in Nijmegen is op 20 september 2007 door de toenmalige burgemeester van Nijmegen Thom de Graaff een gedenksteen onthuld. Dit vond plaats bij het gebouw van CP Kelco in het bijzijn van Amerikaanse en Britse veteranen en vertegenwoordigers van de Amerikaanse ambassade. De tekst op de steen memoreert de startplaats van de militairen die de oversteek maakten. Het gebouw is inmiddels gesloopt om plaats te maken voor de aanlanding van de nieuwe stadsbrug De Oversteek. De plaquette ligt nu in opslag bij de gemeente. Het betreft een zwarte gepoleiste steen (Noors marmer). Er zijn afbeeldingen op aangebracht van de militaire operatie, de Waalbrug en de wapens van Nijmegen en de Airborne Divisie. En een tekst die luidt:

‘FROM THIS SPOT PARATROOPERS FROM THE 3RD BATTALION, 504TH REGIMENT OF THE 82ND AIRBORNE DIVISION FEARLESSLY CROSSED THE WAAL IN VULNERABLE BOATS ON SEPTEMBER 20TH, 1944. MANY DID NOT REACH THE OTHER SIDE. THE SURVIVORS SUCCEEDED IN SECURING THE BRIDGES ON THE NORTH BANK. NIJMEGEN COULD NOW BE LIBERATED. WE SALUTE THEIR HEROISM.’

‘VANAF HIER STAKEN PARACHUTISTEN VAN HET 3DE BATALJON, 504DE REGIMENT VAN DE 82STE AIRBORNE DIVISIE OP 20 SEPTEMBER 1944 STOUTMOEDIG DE WAAL OVER IN KWETSBARE ROEIBOTEN. VELEN HAALDEN DE OVERKANT NIET. DE OVERLEVENDEN SLAAGDEN ERIN DE BRUGGEN AAN DE NOORDZIJDE VEILIG TE STELLEN. NIJMEGEN KON WORDEN BEVRIJD. WIJ EREN HUN HELDENMOED.’

De tekst is feitelijk niet geheel correct, er wordt slechts over het 3e bataljon gesproken, terwijl het 1e bataljon ook deelnam (bron: Frank van Lunteren / Wiel Lenders) en wees Johan van Asten ons op het ontbreken van het 307th Engineers, die maar liefst 6 keer over en weer zijn gegaan en waaronder de meeste slachtoffers zijn gevallen.

Daar waar het Waalmonument aan de Oosterhoutse dijk volstrekt vanzelfsprekend door de bevolking wordt omarmd, verzorgd en bewaakt, lijkt het erop dat er voor de plaquette van de zuidoever weinig belangstelling bestaat. Dit zal ongetwijfeld mede oorzaak vinden in het feit dat het hier gaat om een initiatief van de gemeente, top down derhalve, en niet is ontstaan vanuit een behoefte van direct betrokkenen. Maar, sentimenten zijn veranderlijk; ook voor deze plaquette geldt dat er een juiste plek voor moet worden gevonden. Mocht het museum voor de Tweede Wereldoorlog zich vestigen aan de voet van de nieuwe stadsbrug, dan zou dat uiteraard een goede locatie zijn. Bij voorkeur aangebracht op de gevel (dus openbaar). Ook een plek nabij de Watertoren Nyma lijkt geschikt.

STAKEHOLDER MATRIX

[illegible]

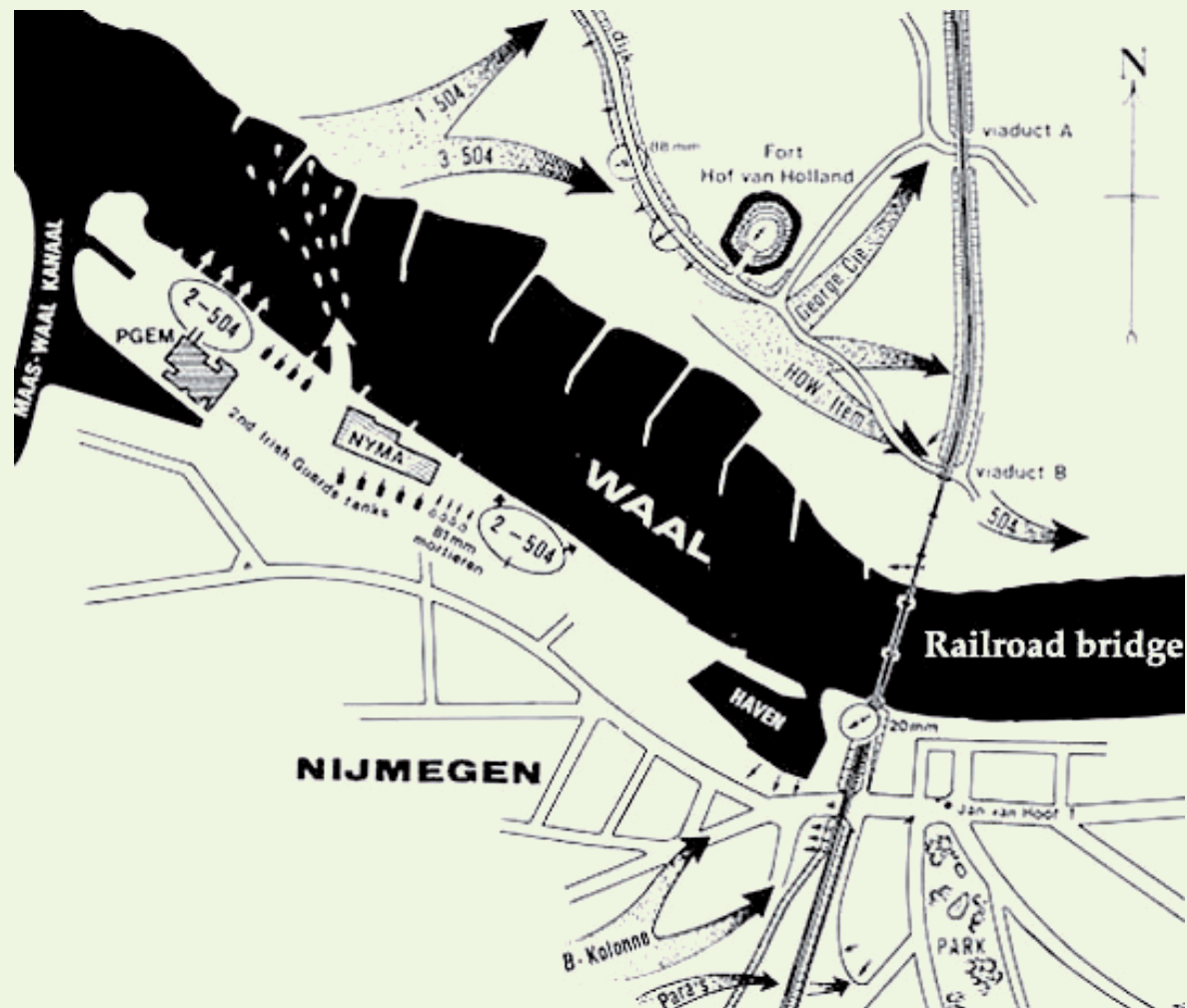
bijlage 3

GESCHIEDENIS EN CONTEXT

MARKET GARDEN

Voor Nijmegen en omgeving was het einde van de Tweede Wereldoorlog een zeer dramatische periode. Op 22 februari 1944 werd de binnenstad van Nijmegen door Amerikaanse vliegtuigen gebombardeerd. Een groot aantal burgers kwam hierbij om, de binnenstad veranderde in puinhopen.

In de loop van het laatste oorlogsjaar ontstond bij de geallieerden het plan om met tanks van het Engelse 2e leger vanuit bevrijd gebied (België en Zuid-Nederland) via Arnhem naar Duitsland af te buigen. Daarvoor moesten de wegen en bruggen over de rivieren en kanalen in het nog bezette deel van Nederland bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem door parachutisten worden veroverd. Uiteindelijk doel was het bezetten van het Ruhrgebied dat waarschijnlijk de capitulatie van Duitsland zou betekenen. De operatie droeg de codenaam: Market Garden. Binnen het kader van deze operatie landde op 17 september 1944 Amerikaanse troepen (82ste airborne divisie) in de omgeving van Nijmegen, onder bevel van generaal James Gavin, met als deel van de opdracht de bruggen over de Waal bij Nijmegen te veroveren. Op de avond van de eerste landingsdag trokken Amerikaanse eenheden Nijmegen in. Bij de Waalbrug stuitten deze op zware tegenstand. De bruggen bij Nijmegen bleven vooralsnog in Duitse handen, hetgeen de opmars van de geallieerde troepen tot staan bracht.

Route van de oversteek over De Waal door het geallieerde leger in de Tweede Wereldoorlog, 20 september 1944.

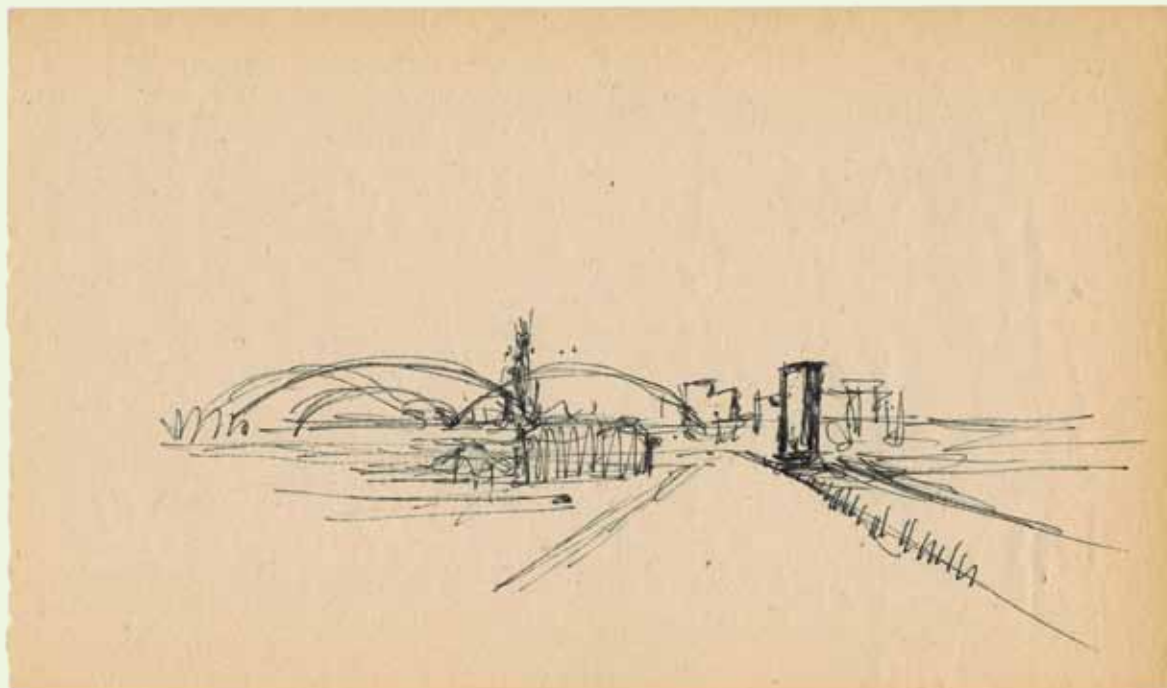
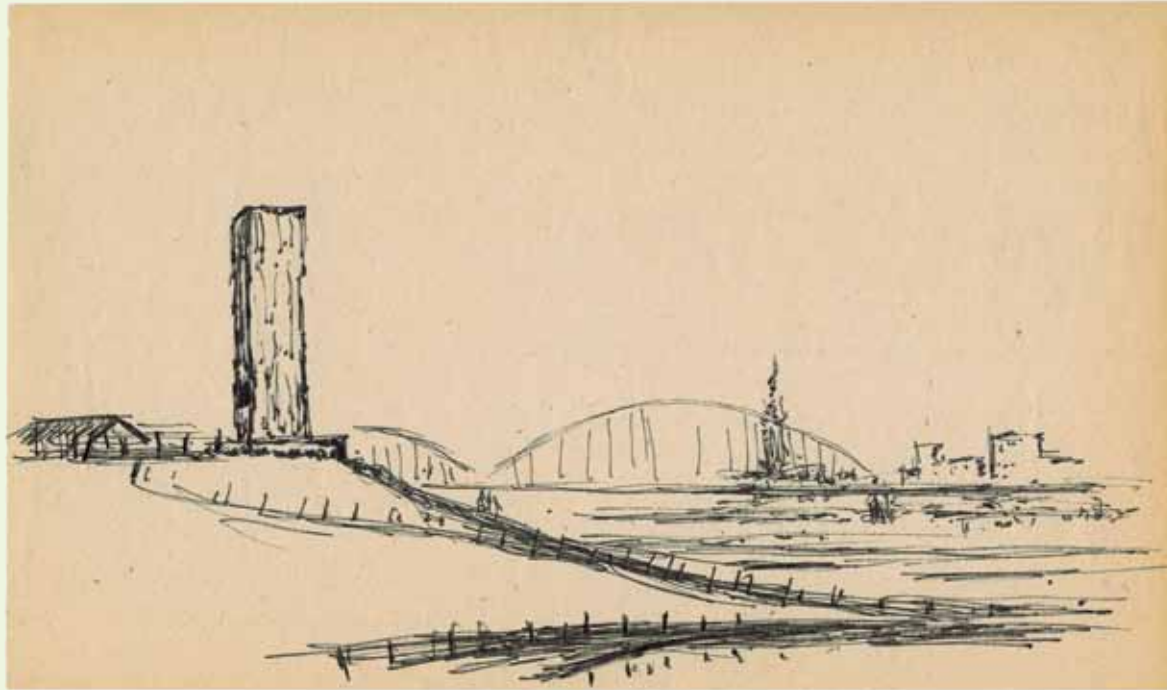
AA: embleem van de US Army 82nd Airborn ook gegraveerd bij de Engelse tekst op de linkerzuil van het Waalmonument.

DE OVERSTEEK VAN DE WAAL

Amerikaanse manschappen steken op bevel van generaal James M. Gavin op woensdag 20 september 1944 om drie uur 's middags de Waal over om daarmee de verovering van de bruggen van Nijmegen alsnog te forceren. De soldaten stapten ter hoogte van de electriciteitscentrale in eenvoudige canvasbootjes om over te varen naar Lent en Oosterhout. Onder zwaar vuur haalden in de eerste aanvalsgolf 13 van de 26 bootjes de overkant niet. Bij de tweede golf raakte nog twee boten verloren, de overgebleven 11 boten maakte in totaal 6 overtochten. Bij de oversteek sneuvelden 48 Amerikaanse soldaten.

De manschappen die de noordoever wel bereikten, bestormden met succes de Duitse stellingen. Na ongeveer een half uur kwam de noordoever in Amerikaanse handen. De spoorbrug viel rond vijf uur in geallieerde handen, weer twee uur later werd de verkeersbrug ingenomen, waarna Britse tanks over de brug rolden. Helaas bleek het te laat om de eenheden bij Arnhem te onttrekken. Deze geschiedenis is de wereld ingegaan als 'Een brug te ver' (*A bridge too far*).

De Waaloversteek wordt beschouwd als één van de meest heroïsche Amerikaanse acties uit de Tweede Wereldoorlog. Het mislukken van de slag om Arnhem maakte van Nijmegen een frontstad. Het zuiden van Nederland was bevrijd, het noorden en westen van Nederland bleven bezet. Het land tussen de Waal en de Rijn werd in de hongerwinter van 1944 een niemandsland. Door het doorsteken van de Rijndijk werd het gebied een eiland, de bevolking werd geëvacueerd. Enkele honderden mannen en soldaten bleven achter in kelders en verlaten boerderijen op dit zogenaamde 'Manneneiland', op bijzondere wijze beschreven in het gelijknamige boek van Hen A. Bollen en Herman Jansen, de laatste een ooggetuige, net als de in het boek voorkomende arts die op het manneneiland was achtergebleven, Dr. Frans Huygen. Beide mannen waren de latere initiatiefnemers voor het Waalmonument op de Oosterhoutse dijk.

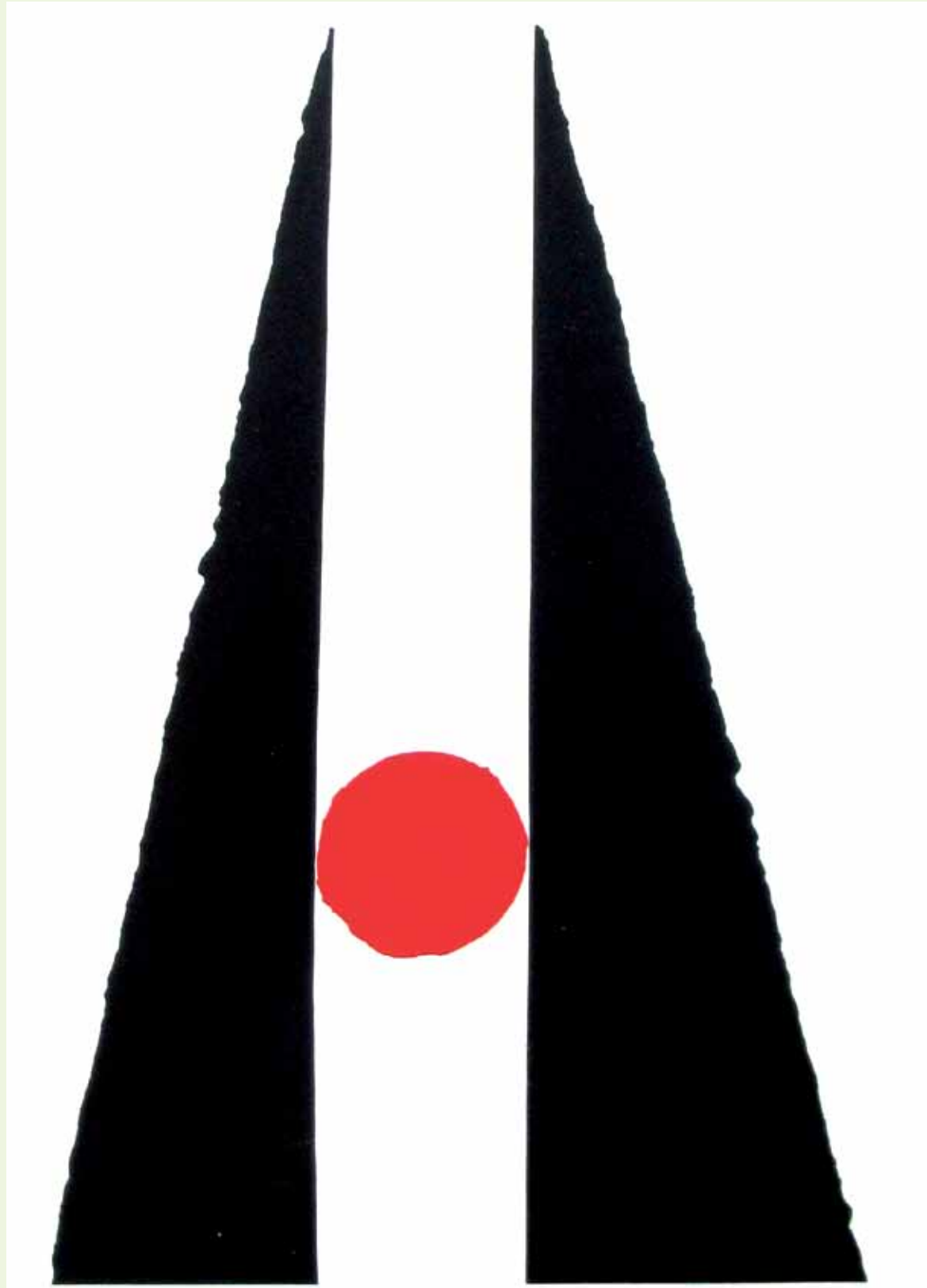

Eerste schetsen van dr. F. Huygen, idee voor een monoliet Waalmonument, 1983.

HET WAALMONUMENT

Het idee om een een monument op te richten als blijvende herinnering aan de oversteek ontstond in 1983. Huisarts Frans Huygen en Herman Jansen richtten in oktober van dat jaar een comité op aangevuld met Thijs van Woerkom en Cees van Lent uit Oosterhout. Het oorlogsmonument aan de Waal is derhalve een burgerinitiatief. Het comité organiseerde filmavonden en andere geldinzamelingsacties onder de bevolking van Lent, Oosterhout, Elst en omringende gemeenten en legde contacten met de lokale overheden. Dr. Huygen betrok al vroeg de beeldhouwer Marius van Beek bij de plannen. Er werd hem gevraagd om het monument te ontwerpen en, zoals Huygen het in een brief aan burgemeester en wethouders van de gemeenten Elst en Valburg schrijft “het een en ander op verantwoorde wijze te realiseren”.

Een eerste voorstel van Huygen om één stenen zuil (monoliet) op de dijk te plaatsen werd door de dijkgraaf resoluut afgewezen om praktische redenen (een dergelijk gewicht zou het dijklichaam te zwaar belasten). In de afwijzingsbrief die het Polderdistrict Betuwe naar Huygen stuurde, werd echter direct al voorgesteld om gezamenlijk tot een oplossing te komen. Uiteindelijk was de plaatsing van het Waalmonument een jaar later mede te danken aan de betrokken inzet van dit Polderdistrict, dat de ophoging van het dijklichaam en de fundering voor zijn rekening nam (waarmee uiteraard een juiste en veilige uitvoering werd gegarandeerd). Deze gang van zaken is binnen het kader van de Nederlandse besluitvorming ongevoel te noemen, weinig formeel (en mogelijk zelfs onregelmatig). We kunnen stellen dat het ontstaan en het behoud van het monument in zijn algemeenheid en tot op de dag van vandaag, wordt gekenmerkt door de heel directe en persoonlijke betrokkenheid en goede wil van verschillende partijen.

Zeefdruk van Marius van Beek, zonpoort 1983.

HET MONUMENT ALS KUNSTWERK

De beeldhouwer Marius van Beek – in Nijmegen met name ook bekend vanwege zijn verzetsmonument de Vaandeldrager op het Kezier Trajanusplein - maakte in zijn dagboek op 5 november 1983 een aantekening dat hij een afspraak heeft met “Frans Huygen die vol is van het idee een monument op te richten”. Ze bezoeken de lokatie op de Oosterhoutsedijk te Lent. Van Beek: “... daar willen ze een gedenksteen. Die kunnen ze hebben, een soort menhir, aan één kant gezaagd en daar teksten op.”

Op 25 februari 1984 bezoekt van Beek, samen met Huygen, Jansen en steenhouwer Peter Schroot uit Elst (Steenhouwerij Fa. Lucas Schoot) opnieuw de lokatie. De steenhouwer stelt voor om dolomiet uit West Duitsland te gebruiken. Naar het idee van van Beek zou de steen diagonaalgewijs worden doorgezaagd (naar zijn principe van de zonnepoort, van Beek heeft dit principe tevens voor beeldhouwwerken in Lelystad en Amersfoort gebruikt). Er ontstaat naar zijn eigen woorden ‘een poort-doorgang’, waarbij tevens gebruik gemaakt kan worden van de mogelijkheid om op de ene steen de Nederlandse en op de andere de Engelse tekst te zetten.

De typografie op het monument is hoogstwaarschijnlijk eveneens van de hand van van Beek. Tekstueel lag de redactie in handen van Huygen en pastoor Thuring uit Groesbeek. Er is naast een blad met verschillende versies van teksten, nog een schets van het opschrift op het briefpapier van pastoor Thuring gedateerd 28 februari 1984. (De pastoor is later verantwoordelijk geweest voor het opstellen van de eerste naamlijst van gesneuvelden voor de naamplaat die in latere jaren aan het monument is toegevoegd.)

Op 22 maart 1984 gaan Huygen en van Beek naar het dorpje Anröchte in Duitsland, waar in de lokale steengroeve de Anröchter steen voor het monument werd gekozen en diagonaal is doorgezaagd. De steen werd verder bewerkt bij steenhouwerij van Schoot om op 13 september 1984 op de dijk te worden geplaatst. Enkele dagen later (op 18 september 1984, de oversteek vond plaats op 20 september) word het monument onthuld door generaal James M. Gavin (de bevelhebber van de Amerikaanse 82ste Airborne Divisie, in het bijzijn van enkele andere veteranen. Huygen en Jansen spreken de aanwezigen toe. Jansen heeft het onder meer over een monument dat “...als uit de grond gegroeide stenen, een blijvend eerbetoon is aan onze bevrijders. Wat ons voor ogen stond is door Marius van Beek gerealiseerd. Een sober in het prachtige polderlandschap passend hardstenen monument met een ingebeitelde tekst die passanten makkelijk kunnen lezen.”

Bij de onthulling bestond het Waalmonument inderdaad slechts uit die twee stenen, zuilen die letterlijk oprezen uit het gras. Van meet af aan was het de bedoeling een sober monument te maken, met zicht op de uiterwaard de plaats van de oversteek. Waarbij de verbeelding zijn werk kan doen. Het ontwerp van van Beek voldeed volledig aan die wensen. De tevredenheid over het werk onder de leden van het Waalcomité en andere betrokkenen was groot. De status van monument en kunstwerk vielen samen. Er was sprake van een evenwichtig beeld.

Ceremonie met militairen, 20 september 2009.

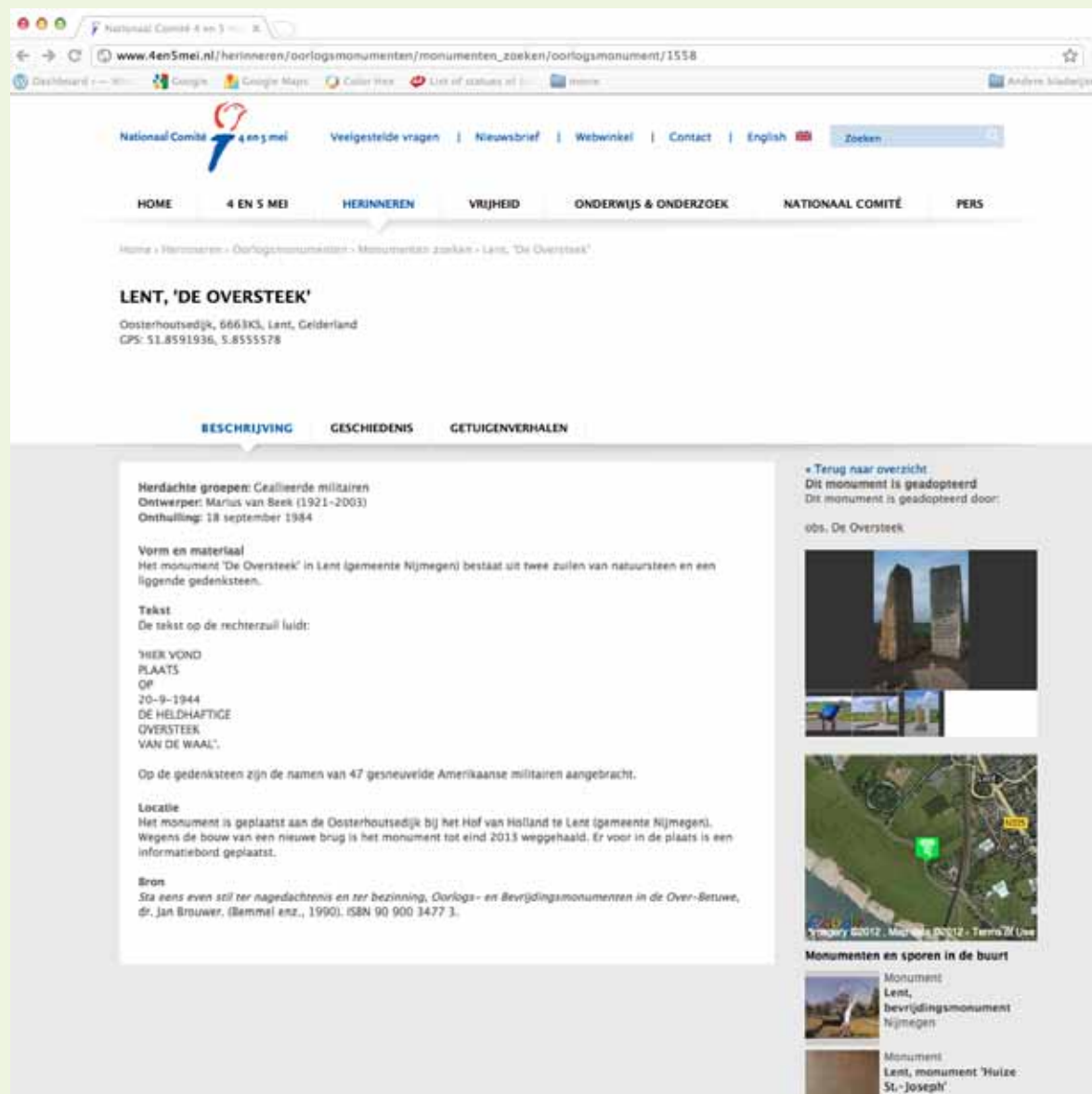

Herdenking met kinderen van de basisschool.

GEBRUIK EN ONDERHOUD

In 1987 besluit de W.I.Rijndersschool te Lent het Waalmonument te adopteren en het onderhoud op zich te nemen. In de jaren die volgen vinden overdrachten van de adoptie plaats. In het jaar 2000 wordt de zorg voor het monument door basisschool Sam-Sam uit Oosterhout overgedragen aan de openbare basisschool De Oversteek te Nijmegen-Noord. De dan pas gebouwde school ligt in de nieuwe wijk Waalsprong, de Nijmeegse stadsuitbreiding op voormalig Oosterhouts grondgebied. De zorg voor het monument en de organisatie van de herdenkingen zijn bij de school De Oversteek in uitstekende handen geweest.

De in de loop der tijd toegevoegde inrichtingselementen (plantbak, vlaggenstokhouders, etc.) zijn met goede bedoelingen en redenen aangebracht, maar geplaatst zonder dat er een ontwerper of vormgever aan te pas is gekomen. Al deze zaken werden ad hoc en op beheerdersniveau geregeld. Enerzijds toont dit de kwaliteit van het monument: de grote betrokkenheid, het monument is van de burgers. Anderzijds boette het kunstwerk door de achtereenvolgende aanpassingen aan visuele kracht in.

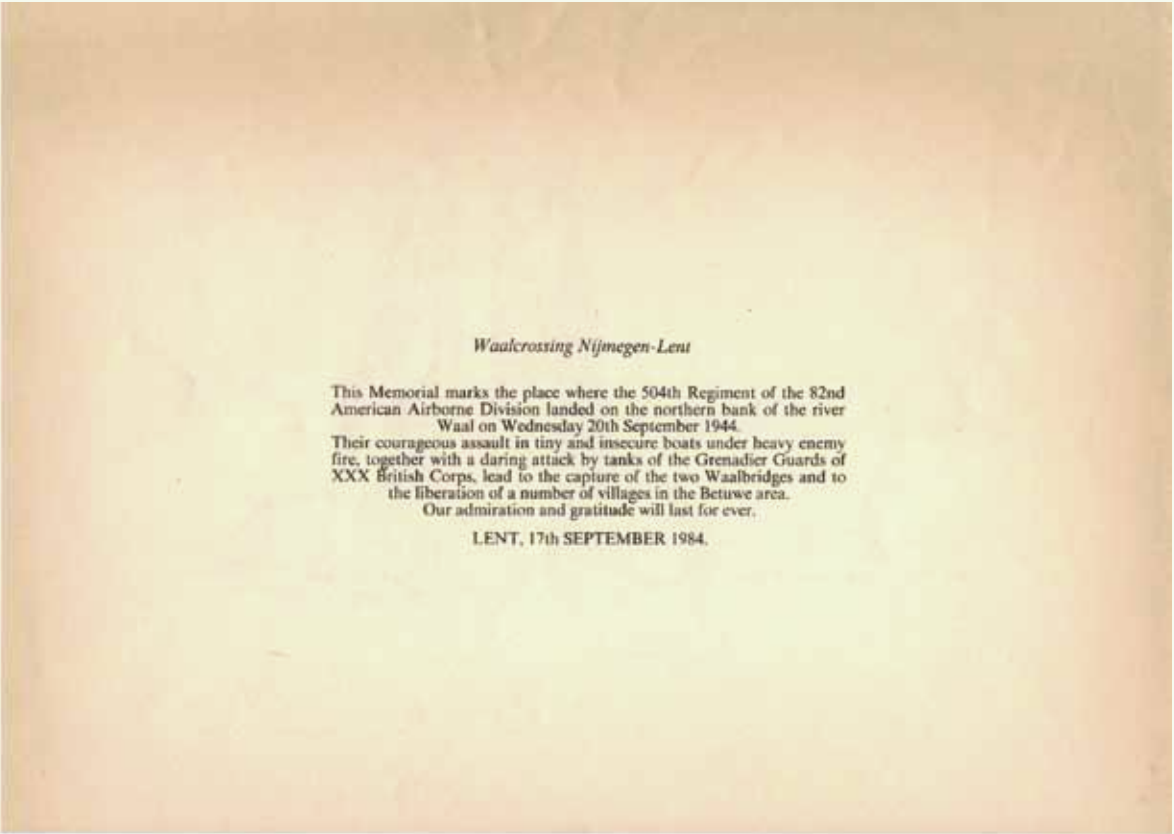
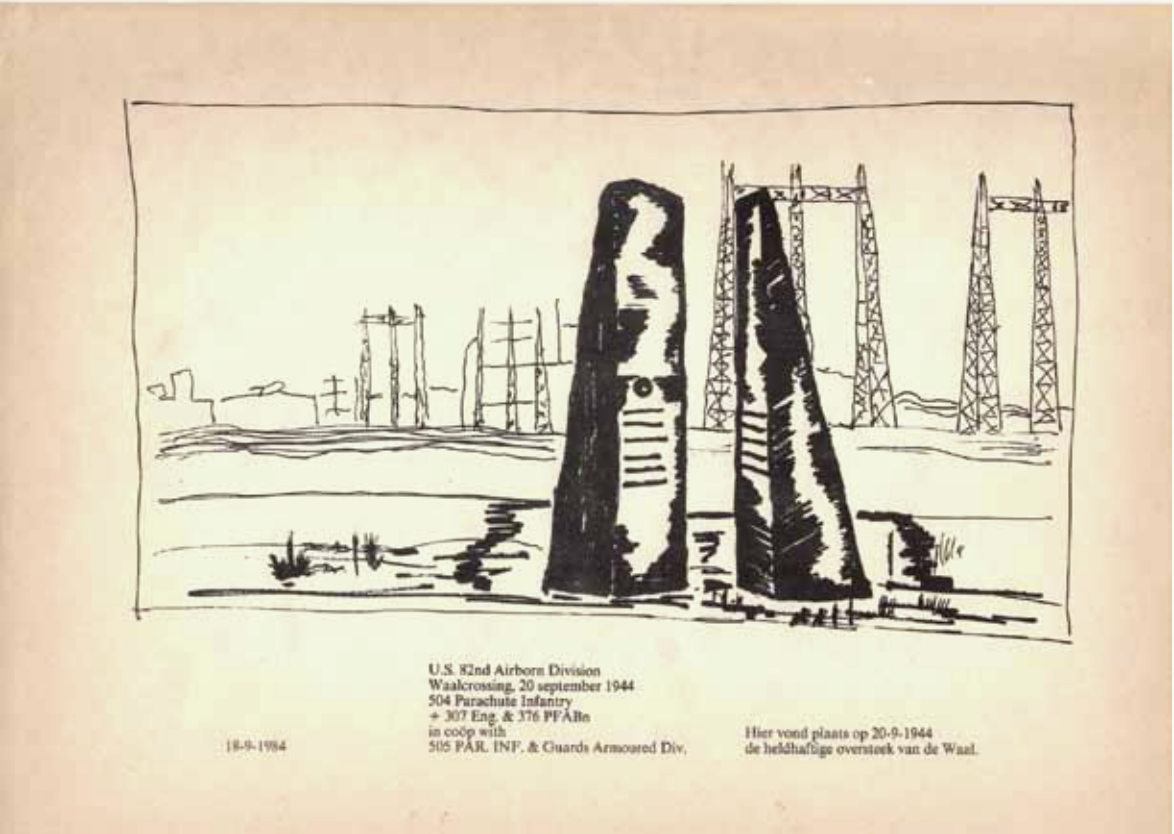
Website Nationaal Comité 4 en 5 mei.

STATUS

We hebben niet de formele status van het monument kunnen achterhalen. Wel staat het genoemd in de database van oorlogsmonumenten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en sinds kort ook voorkomt op de gemeentelijke site met kunst in de openbare ruimte van Nijmegen. Feitelijk is de gemeente Nijmegen eigenaar, maar volgens de tekst op de gemeentelijke site is de verantwoordelijkheid voor het monument in 2000 overgedragen aan basisschool De Oversteek. Voor wat betreft de auteursrechten zijn uiteraard de erven Marius van Beek rechthebbend en daarmee zijn zij de eersten die aangesproken dienen te worden bij eventuele voorstellen tot restauratie of anderszins. Daarnaast kunnen de erven van de initiatiefnemers en een aantal andere particulieren, door hun grote betrokkenheid bij het monument door de jaren heen, als medebelanghebbenden gezien worden. De in de voordracht van toenmalig burgermeester Guusje ter Horst in 2006 gedane belofte (het monument wordt gehandhaafd op de bestaande locatie) is, naast de inhoudelijke argumenten, een aspect dat sterk heeft meegespeeld in onze overwegingen om het monument niet te verplaatsen.

bijlage 4

DOCUMENTEN

Uitnodiging onthulling Waalmonument (tekening Marius van Beek).

Groet aan de Lentse mensen

Zijn hier bijeen omdat het 40 jaar geleden wordt dat we bevrijd zijn.

Wij willen de mannen die dit deden eren

Initiatief - idee van deze filmavonden van Groesbeek : voor ontvangst airborns - museum.

Maar er bestond ook hier in Lent en O'hout initiatief om de verovering van de bruggen door de heroïsche oversteek van de Waal te gedenken op een manier die blijvend zou zijn.

Zijn overeengekomen opbrengst filmavonden te delen : sam-sam.

Zijn vanavond hier in Lent : bloemendorp. Willen Groesbeek graag voor hun initiatief niet alleen de helft van de opbrengst maar ook een Lents bloemetje geven - als gebaar,

Maar Betuws comité wil meer van U, mensen in de zaal. Wij willen een blijvend monument, bestand tegen de tijd (en vandalisme) en waardig aan de grootsheid van de daad van de airborns - die veel doden en gewonden heeft gekost : jonge mannen uit een heel ver land.

Het is haast onbegrijpelijk dat zij deze opdracht vrijwillig hebben aanvaard. Nauwelijks te schilderen hoe zij die overtocht hebben volbracht, in gammele bootjes van triplex en canvas, zonder voldoende peddels - blootgesteld aan moordend vuur - zelfs de beschutting van het rookgordijn moesten zij missen (door de wind). Herinner mij levendig het mitrailleurvuur - het gebruik van kleine wapens te horen vanuit kelders van het klooster.

Wij hier in Lent en naast omgeving hebben veel te danken aan deze moedige mannen : als bruggen niet intact veroverd zouden zijn, zou het hier tegenover Nijmegen één grote puinhoop zijn geworden : totale verwoesting.

Comité wil een eenvoudig gedenkteken : een zuil van ruwe natuursteen. Gedacht wordt aan de dijk tegenover Hof van Holland. Het is daar een wijds en groots landschap - met grote masten van de centrale in de buurt. Moet dus een flinke zuil zijn. Kost ook flink wat geld : ƒ 10.000,- We weten nog niet hoe en of we dat geld bij elkaar zullen krijgen.

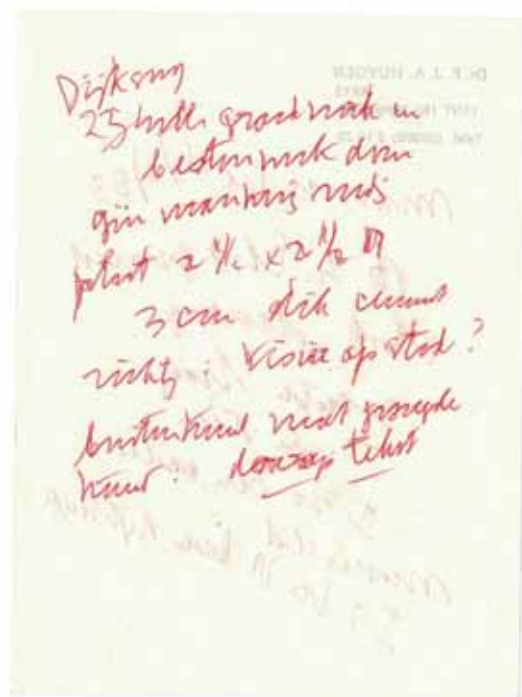
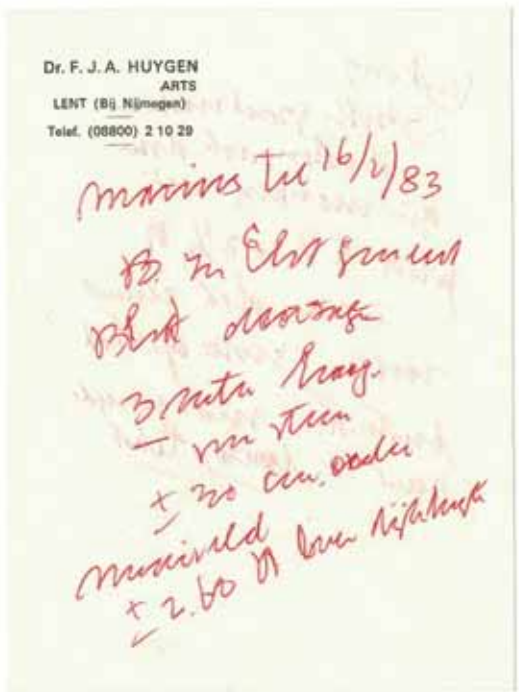
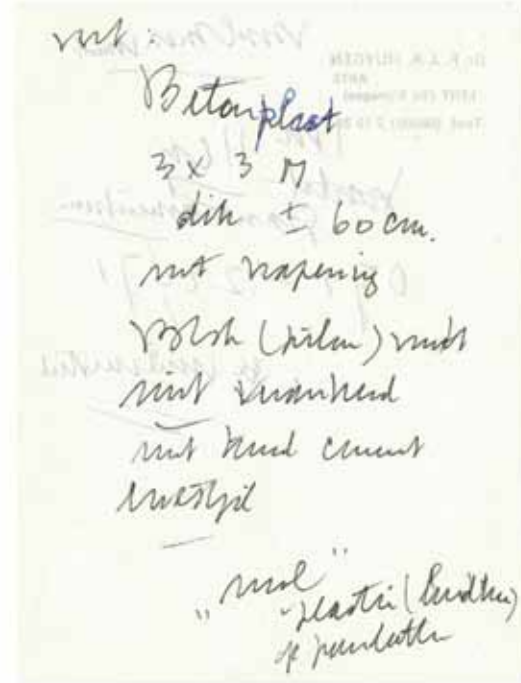
Doen nu een broep op U (voor een collecte) contant of per cheque Rabobank "WAALMONUMENT" Acties komen.

Melden in zaal : formulieren.

Wij zullen ook beroep doen op Gemeenten en andere instanties : maar we moeten zelf eerst een aanvangkapitaal hebben, dan meer kans op bijspringen.

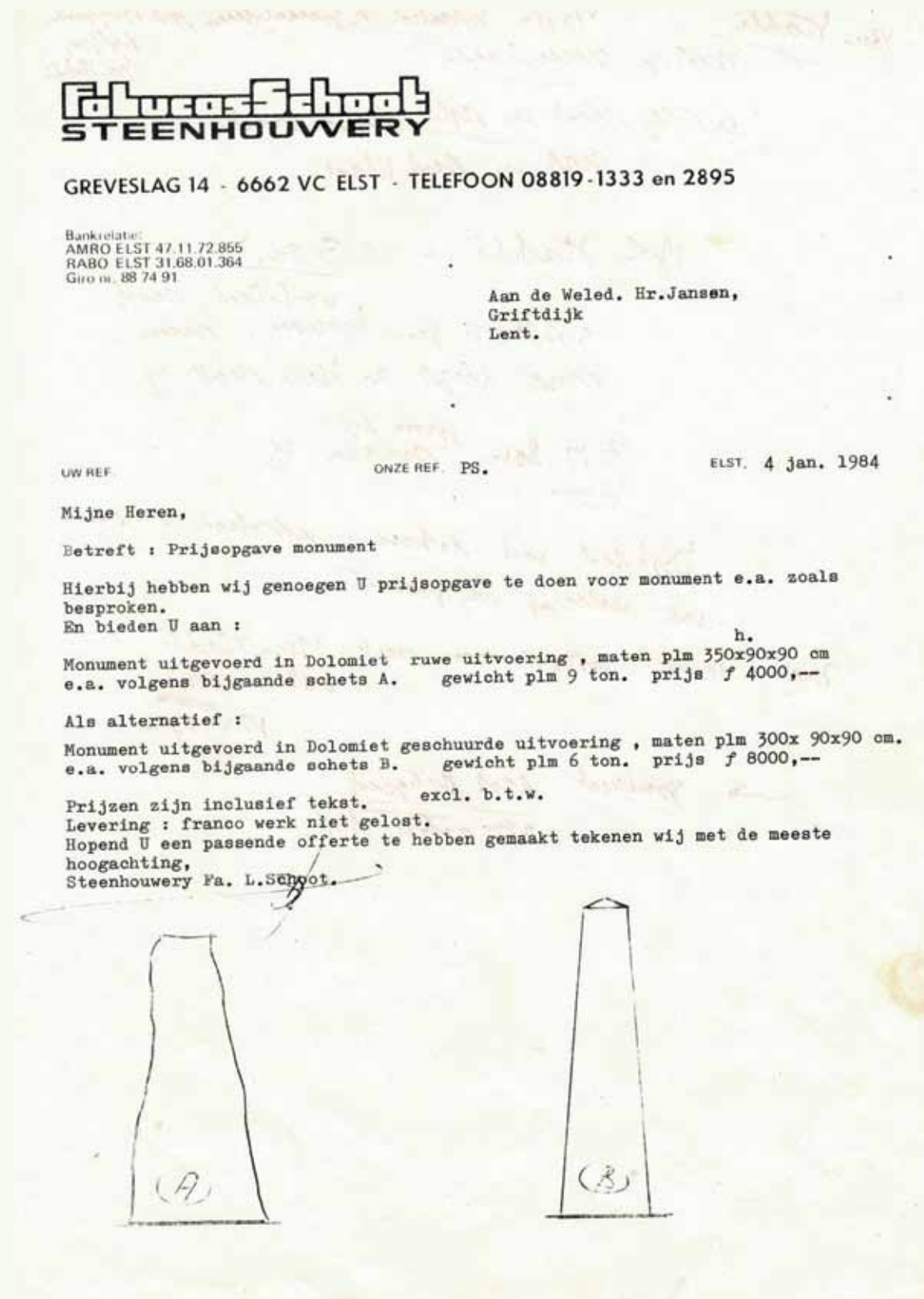
Doe een beroep op U : wij hebben allen een ereschuld aan de mannen die hier hun leven voor ons gewaagd en gegeven hebben.

dinsdag 22 november 1983

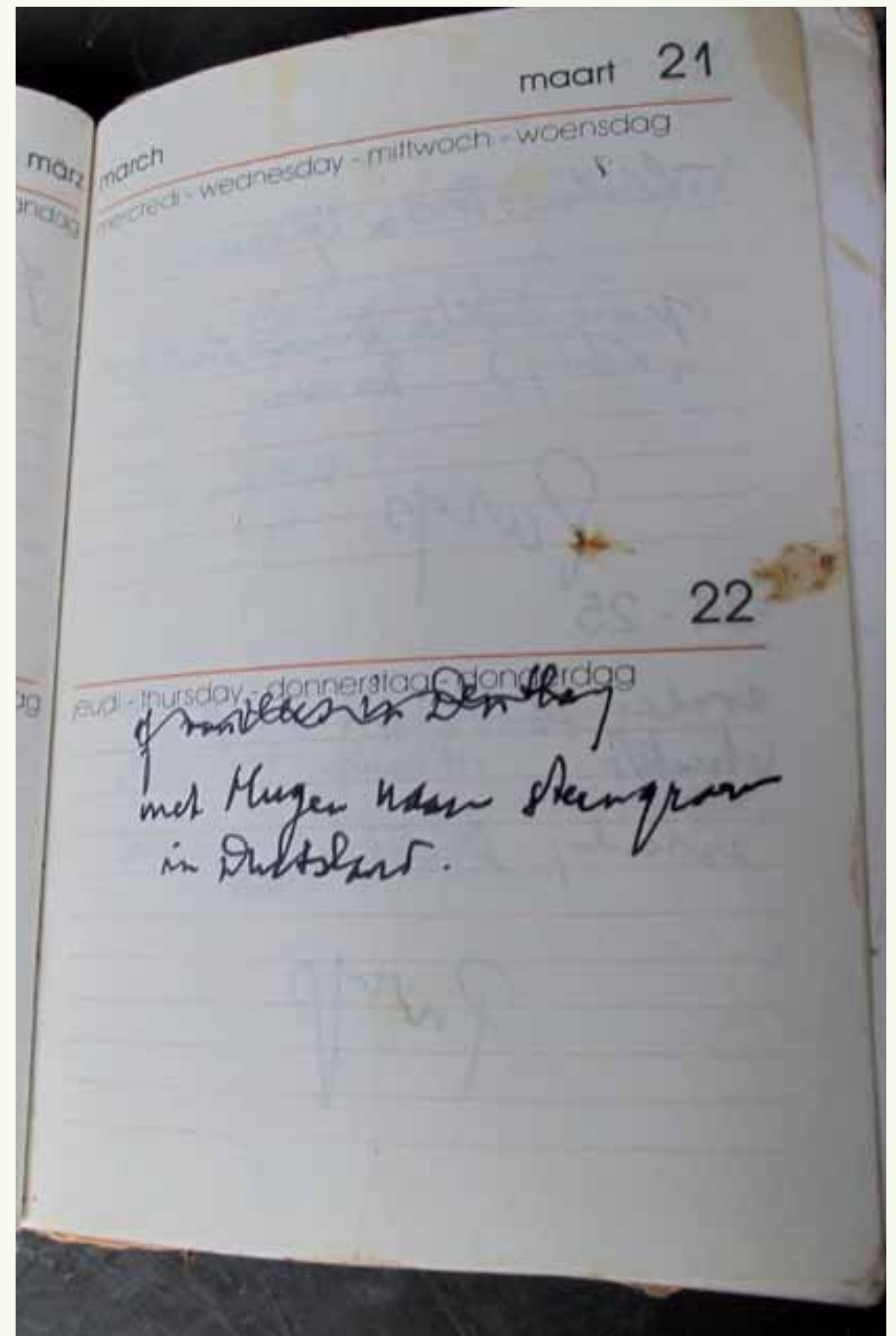

Telefoonaantekeningen van dr. F. Huygen, 1983.

Brief van dijkstoel, 1984.

Offerte steenhouwer, idee monoliet, 1984.

Uit archief Marius van Beek, dagboekantekening, 1984.

-1-

Aan Burgemeester en Wethouders van de
Gemeenten Elst en Valburg

Geacht College,

Op tal van wijzen zal in 1984 en 1985 de bevrijding van Nederland
veertig jaar geleden worden herdacht.

Voor de Over-Betuwe betekent dit o.a. dat weer aandacht wordt
gevraagd voor de twee Amerikaanse divisies, die in de operatie
Market Garden in 17 september 1944 een grote rol speelden bij
de gevechtshandelingen op "the Island". De U.S. 82nd Airborn
Division "All Americans" landde onder generaal James M.Gavin
rond Nijmegen. Hun beroemde 504th Parachute Infantry maakte de
Waaloversteek. Het 508th pantser infanterie regiment en enkele
andere onderdelen verbleven ruim een maand op "the Island".

De 101st U.S.Airborn Division "Screaming Eagles" , onder bevel
van Maxwell Taylor landde ten noorden van Eindhoven en had een
zeer belangrijk aandeel in de slag bij Opheusden begin oktober
1944. Verder waren er nog Polen onder Sosabowski en de Britse
en Canadese grondtroepen - zelfs een aantal Belgen.

Driel heeft de Polen geëerd in twee monumenten en "Vrienden
van de 101st divisie uit de O.B." hebben vorig jaar in Heteren
een gedenkplaat onthuld.

De verovering van de Waalbruggen is van doorslaggevende betekenis
geweest voor de bevrijding van de Betuwe. Generaal Gavin besloot
de bruggen van twee kanten aan te vallen en stuurde op woensdag
20 september 1944 het 504th regiment in kleine canvasbootjes
de Waal over. Deze mannen bestormden en veroverden het fort
"Hof van Holland" en bezetten de noordelijke afritten van de
spoor- en verkeersbrug. Deze oversteek wordt door vriend en
vijand erkend als één van de moedigste en best uitgevoerde

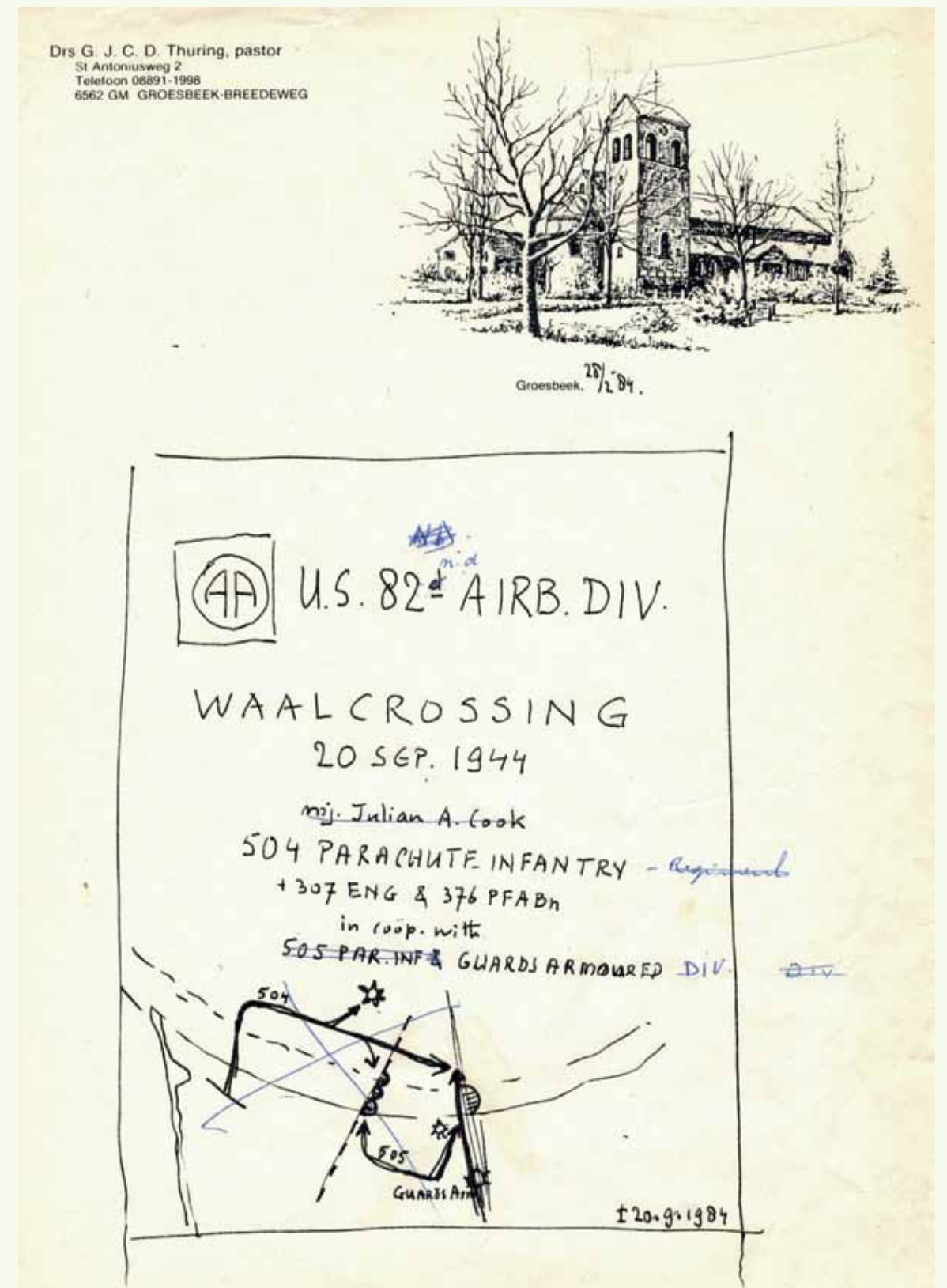
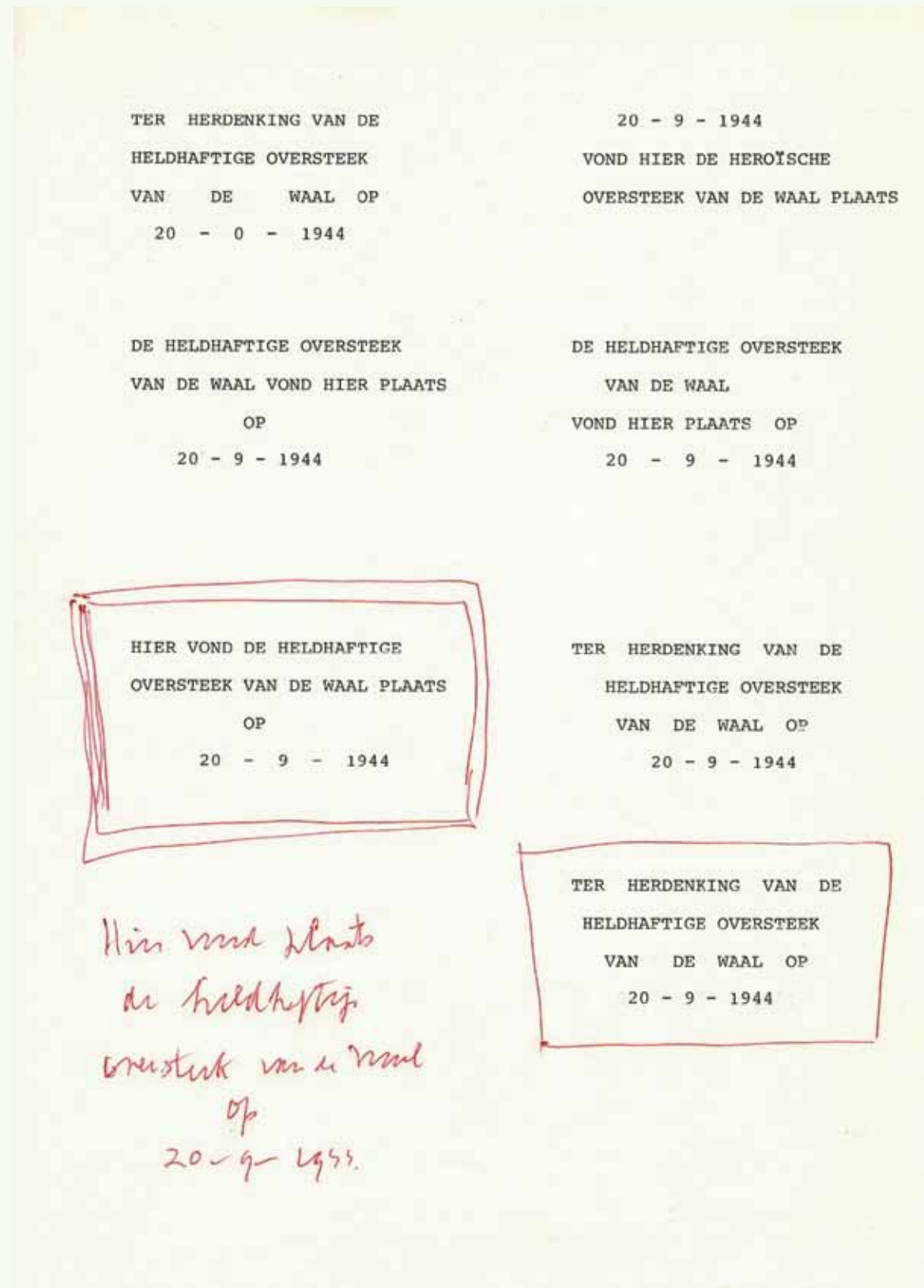
-2-

operaties van Wereldoorlog II.

Enige initiatiefnemers uit Oosterhout en Lent hebben de taak
op zich genomen om een monument te plaatsen ter blijvende
herinnering en hulde aan deze daad van dit regiment. Een
geschikte plaats hiervoor lijkt de Waaldijk tegenover de Nijmeegse
centrale waar de rivier werd overgestoken. Met de beeldhouwer
Marius van Beek zijn contacten gelegd om een en ander op
verantwoorde wijze te realiseren.

Het ligt in de bedoeling om zo mogelijk op 2e Pinksterdag 1984
dit monument te doen onthullen door enkele overlevenden van het
504th regiment, die dan met andere oud-militairen de gast zijn
van de "Vrienden van de 82th Airborn Division" in Groesbeek.
Ondergetekenden hebben het initiatief genomen om geld voor dit
doel te verzamelen o.a.door filmvoorstellingen en inteken-
acties. Zij doen een beroep op Uw colleges hen daarbij financieel
te hulp te komen. Hierbij wordt gedacht aan een sober monument
van een dusdanige structuur, dat dit tijd en vandalisme kan
trotseren. Dit monument zal dan een blijvende herinnering vormen
aan de "Oversteek van de Waal" en een teken zijn van dankbaarheid
aan de jonge mannen die, in een vreemd, ver land hun leven waagden
voor onze bevrijding. Ondergetekenden zouden gaarne met U over
een en ander willen overleggen,

met de meeste hoogachting,
Prof.Dr.F.J.A.Huygen Lent
H.Jansen
C.van Lent Oosterhout
Th.van Woerkom

Woensdag 19 september 1984

STAD EN STREEK

James Gavin onthult Waalmonument in Lent

'Waar het water van de rivier rood was'

Door onze verslaggever

LENT - „Wij staan hier op de historische plaats waar 40 jaar geleden een heroïsche strijd plaatsvond.

De plaats waar door Amerikaanse soldaten de Waal werd overgestoken, waar het water van de rivier rood is geweest." In korte maar krachtige beelden gaf burgemeester H. Galama gistermiddag aan waarom er juist op de Oosterhoutse dijk in Lent een monument moest komen. Op 20 september '44 stak de 82-ste Airborne Divisie onder leiding van generaal James Gavin in camouflage canvasbootjes de Waal over. Een rampzalige overtocht die veel Amerikanen het leven kostte, maar die voor velen ook de bevrijding inhield.

Binnen vol oudstrijders verspreiden James Gavin gistermiddag. Handen schudden en handdrukken uitdelen was het parool. Ontroering bij de Betuwnaren die hun bevrijders na veertig jaar terugzagen. De spannende verhalen van welker leefden weer op bij de aankomst van het antievrouwelijk waaruit vijf oudstrijders tevoorschijn kwamen.

Het voertuig had eigenlijk de historische overtocht opnieuw moeten maken. Maar aangezien de Waal tegenwoordig wat drukker bevaar wordt dan in de septemberdagen van '44 besloot men het voertuig bij de spoorbrug te water te laten. Langa de Lentse oever voeren

de Amerikanen tot tegenover de PGEM-centrale waar men aan land ging. De Lentse schooljeugd haalde de Amerikanen als echte helden met bloemen in. Getooid met de Amerikaanse vlag meldten de inmiddels op leeftijd gekomen Amerikanen zich vervolgens af bij generaal Gavin. De generaal - niet best meer te been - wilde op zijn eigen manier de overtocht eveneens nabootsen. Door tussen de twee uit de grond oprispende menhirs te vocaal in te komen symboliseerde hij de historische landing. Een daad waarmee de bejaarde generaal de handen van de talloze aanwezigen onmiddellijk op elkaar kreeg.

Danbaarheid

Dat lukte burgemeester Galama ook met zijn welkomstwoord waarin hij verwees naar het Amerika van vandaag. „Hoewel niet eens kritisch wordt gedacht over de Amerikaanse politiek, zal niemand kunnen ontkennen dat het bestaan van West-Europa in zijn huidige vorm moet worden toegeschreven aan de aanwezigheid van het Amerikaanse leger, nu 40 jaar terug. Danbaarheid daarvoor heeft nooit los de

cumste gedaan en het is goed die vandaag te zien." Galama bracht hulde aan de Lentenaren Herman Jansen en prof. dr. Frans Huygen, twee mannen die de overtocht van nabij meemaakten. „Door hun prijzenswaardige inzet is ook in het landschap een herdenking aangebracht als herinnering aan de mannen en als waarschuwing voor toekomstige generaties." Inmiddels werd het monument naast onder de voet gelopen door de steeds verder oprindende belangstellenden die geen woord van de plechtigheid wilde missen.

Het woord was vervolgens aan Huygen die tijdens de bevrijding als dokter opereerde in de kelders van het klooster in Lent. „Wij hadden een moeilijke winter op het Betuwe manneveld, maar wat zou er gebeurd zijn als de overtocht was mislukt? Ongetwijfeld nog meer verwondingen en nog meer doden." Zo meelzaam als de overtocht indertijd was gegaan, zo glad verliep nu de plechtigheid. Veel verder dan gepland waren de eerste toespraken achter de

rug. Om niet in de problemen te komen met de luchtshow die nog in het vat zat, besloot men over te gaan tot het leggen van de kranen. Stemmige koraalmusiek van de Lentse harmonie St. Theresia, klinkende foto-toestellen en zakdoeken die her en der te voorschijn kwamen. Stilte.

En dan het emotionele hoogtepunt. Gavin die een zeer gedetailleerd verslag gaf van de gebeurtenissen die aan de landingsoperatie vooraf gingen. Met ingehouden adem en met natte ogen hingen de aanwezigen aan de lippen van de oud-generaal, die het al zo vaak vertelde verhaal nog eens met zijn woorden weergaf.

Initiatiefnemer Jansen besloot de plechtigheid met een kort dankwoord. Omdat de besleide vliegtuigen geen weet hadden van het aan de grond veranderende tijdschema werd hij tot tweemaal toe wreed onderbroken. Eerst door een overvliegende Dakota, die de plechtigheid extra luister wilde bijzetten. Even later door drie straaljagers die in een 'maning man formation' op hun manier

de bijeenkomst meer cachet gaven.

Jansen liet zich echter niet van de wijs brengen en ging onverdroten door. „Vele dapperre soldaten hebben hun leven gegeven opdat wij, onze kinderen en kleinkinderen in vrijheid kunnen leven." Als symbool van die vrijheid overhandigden de kleinkinderen van Jansen - Maïke Fleuren en Onno Nissen - de oud-generaal vervolgens een oorkonde en een afbeelding van het monument. Een kus van één van de kinderen, waarop de aanwezige Amerikanen aandrongen, maakte de feestvreugde compleet.

Het daarop door een Amerikaan van de 33-ste U.S. Army Band gespeelde Last Post deed de adem van de aanwezigen even stokken.

Gelukkig bracht de Lentse schooljeugd hier snel verandering in. Simpele, maar lieve boekjes werden bij de indrukwekkende kranen aan de voet van het monument gelegd.

Een laatste Wilhelmus tot slot en verder trok de karavaan. Op naar de volgende plechtigheid.

● Het monument aan de Oosterhoutse dijk in Lent, waar gisteren alles om draaide.

44e Jaargang, no. 38 - Zaterdag 20 september 1984

BETUWSE COURANT
ELSTER COURANTOmroep 21.000 per week
Postcode 6700 AA, Elst

DE BETUWE

NIEUWS- EN ADVERTENTIEBLAD VOOR DE BETUWE

WEEKLIJKS HUIS-AAN-HUIS

peters
SchoenmodeDorpsstraat 57, Elst
Tel. 0475-1209

Betuws Journaal

Reg. afk. 1000. Het Betuws Journaal wordt uitgegeven door de Betuwe Courant en Elster Courant. Het is een weekblad met een oplage van 10.000 exemplaren. Het is een van de belangrijkste nieuwsbronnen voor de Betuwe.

Amerikaanse oud-strijders brengen bezoek aan de Betuwe

Op vrijdag 19 september zal een groep van twintig Amerikaanse oud-strijders de Betuwe bezoeken. De groep bestaat uit leden van de 82-ste Airborne Divisie, die in 1944 de Waal overstak. De groep wordt geleid door generaal James Gavin.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

De groep zal de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat. De groep zal ook de Oosterhoutse dijk in Lent bezoeken, waar het monument aan de overtocht staat.

Stijlvolle plechtigheden in Elst en Lent bij onthulling monumenten

Maandag en dinsdag zijn er in Elst en Lent plechtigheden bij de onthulling van monumenten. In Elst wordt het monument aan de overtocht onthuld. In Lent wordt het monument aan de overtocht onthuld.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

De plechtigheden in Elst en Lent zijn een belangrijk moment in de geschiedenis van de Betuwe. Ze herdenken de overtocht van de Waal in 1944, die de Betuwe bevrijdde van de Duitsers.

Rolluiken

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

Rolluiken

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

Rolluiken

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

De rolluiken zijn een belangrijk onderdeel van de gevel van een huis. Ze zijn gemaakt van hout of metaal en zijn voorzien van een mechanisme dat ze open en dicht kan zetten.

Geachte aanwezigen.

Namens het comité Waalmonument Lent, heb ik Generaal Gavin en de oudstrijders bedankt voor hun komst naar hier om een monument te onthullen dat, als uit de grond gegroeide stenen, een blijvend eerbetoon is aan onze bevrijders. Wat ons voor ogen stond is hier door Marius van Beek gerealiseerd. Een sober in het prachtige polderlandschap passend hardstenen monument, met een ingebeitelde tekst die passanten gemakkelijk kunnen lezen. De Betuwse bevolking heeft gul en in ruime mate in geld en diensten gegeven, zodanig dat zonder subsidie dit monument tot stand kwam. De dijkstoel van het polderdistrict Betuwe heeft deze historische plaats pasklaar gemaakt. In haar willen wij iedereen bedanken die op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan dit monument wat blijvend het verhaal zal doorgeven van de strijd van dappere jonge mannen uit verre landen die vochten en stierven opdat wij, onze kinderen en kleinkinderen vrij zouden zijn. Annelies, Maike en Onno zijn de symbolen van deze generatie. Zij gaven de Generaal een oorkonde waarin de strijd hier geleverd vermeld is. Een pentekening van het monument en omgeving is hem overhandigd en zal straks ook uitgereikt worden aan alle oudstrijders als herinnering aan hun komst naar Lent. Mag ik nu een ogenblik van stille aandacht voor het gebed van Chaplan Wood en bidden wij met hem voor de soldaten en burgers die stierven voor een groot ideaal, onze vrijheid.

De Heer Marius van Beek
Lebretweg 78
6861 ZZ Oosterbeek.

Lent, oktober 1984.

Geachte Mijnheer van Beek,

Als herinnering en dank voor de vormgeving aan het Waalmonument
Lent sluiten wij een foto bij.

Het zal U verheugen dat het monument veel bezocht en gefotografeerd
wordt en de plaatselijke bevolking het zeer op prijs stelt.

Hoogachtend,

Comité Waalmonument.

1984 De Oversteek/monument aan de Waal

Oosterhoutsedijk Lent

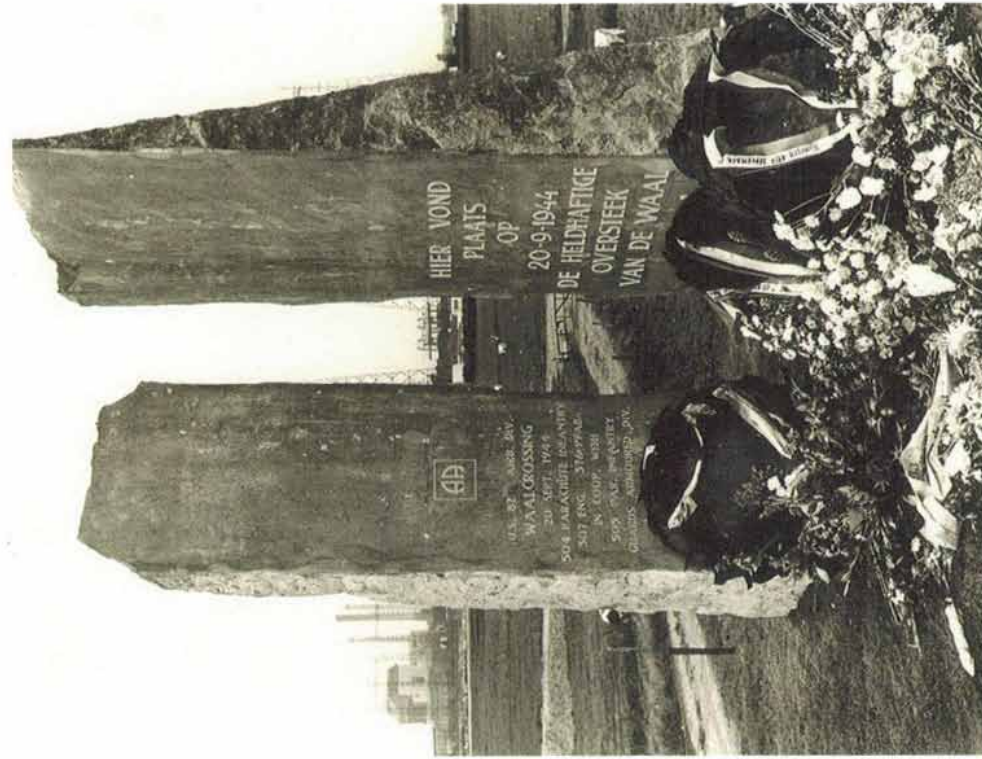
Monument ter nagedachtenis aan Amerikaanse troepen die de Waal overstaken in 1944 M. bedacht het concept voor het beeld samen met zijn vriend Frans Huygen, voormalig arts te Lent.

Op dit oorlogsmonument, samengesteld uit *dolomieten pilonen*, staat de tekst: 'Hier vond plaats op 20-9-'44 de heldhaftige oversteek van de Waal' van de U.S. 82 Airborne Division *Waalcrossing 504 Parachute Infantry* om de noordelijke oprit van de Waalbruggen in handen te krijgen.

Het monument is op 18 september 1984 onthuld door de Amerikaan James M. Gavin, alias 'Jumpin' Jim', ofwel 'the jumping general'.

In het vlakke rivierenland van de Waal langs een wandel- en fietspad komt het fiere beeld op je af als een markering, een overgebleven litteken in een landschap, dat ooit oorlogsgebied is geweest. Het toeval wil dat op dat moment een paar fietsers passeren, die uitgerkend kennissen blijken te zijn. Ze kennen het beeld nauwelijks, zo onopgemerkt is het aanwezig in dit schoon-
gewassen, haast onschuldige landschap.

Het monument wordt in 2011 tijdelijk verplaatst naar een naburige school i.v.m. de aanleg van een nieuwe brug.

109

Op dinsdag 18 september a.s. om 13.30 uur zal op de Oosterhoutsdijk te Lent een monument worden onthuld, als aandenken aan de heldhaftige oversteek van de Waal op 20 september 1944. Mede hierdoor kwamen de bruggen onbeschadigd in handen van onze bevrijders, en werd Nijmegen, en een groot gedeelte van de Betuwe bevrijd.

De onthulling van dit monument zal worden verricht door Lt.-Generaal Jamis M. Gavin, oud Commandant van de 82e Airborn divisie.

Wij hebben de eer U uit te nodigen tot het bijwonen van deze plechtigheid.

Comité Waalmonument
Laauwickstraat 8
Lent

Lent, september 1984

De boer, vlak achter de landingsplek, waar het monument staat, had een heel mooi bloemkruis ter beschikking gesteld om een draai te komen druten voor later zegde hij af wil eerst dat zijn

Gavin onthult Waalmonument

LENT - Honderden belangstellenden verdrongen zich gistermiddag op de Oosterhoutsdijk in Lent om een glimp op te vangen van de nu al legendarische Amerikaanse oud-generaal James Gavin. Met een groot aantal oud-strijders van de 82ste Airborne Division was hij naar Lent gekomen om het door Marius van Beek ontworpen Waalmonument te onthullen. Een monument ter nagedachtenis aan de heldhaftige oversteek van de Amerikanen op woensdag 20 september 1944. De overtocht, die onder leiding van Gavin werd uitgevoerd, versnelde de verovering van de Waalbrug en leidde tot de bevrijding van verschillende Betuwse dorpen. Veel Amerikanen moesten de gevaarlijke oversteek met de dood bekopen. In de toespraken bij het monument stond dankbaarheid centraal. De lovende woorden werden onderstreept met het leggen van kransen ter nagedachtenis aan hen die vielen.

Spoor van vernieling

DIFFERDANGE - Supporters van Ajax hebben gisteravond alles kort en klein geslagen wat ze op hun weg naar het voetbalstadion van Red Boys in Differdange (Luxemburg) tegen kwamen. Het interieur van de Intercity uit Amsterdam naar Luxemburg-stad werd volledig ontkeld en de supporters reageerden zich op hun weg naar het stadion ook af op de politiebussen. De politiemacht van 23 agenten kon niets uitrusten tegen de 700 man sterke groep Amsterdammers.

Terug op brug na 40 jaar

Door onze verslaggever

NIJMEGEN - Op de plaats waar veertig jaar geleden de slag om de Nijmeegse Waalbrug in alle hevigheid woede kwamen gistermorgen duizenden mensen bijeen om de bevrijding, die daarmee werd ingeluid, te herdenken.

Dat gebeurde in aanwezigheid van een groot aantal autoriteiten, waaronder Prins Bernhard, de Israëli-

sche president Herzog, en Lord Carrington, secretaris-generaal van de NAVO.

Een uur eerder werd door de prins het Bevrijdingsmuseum officieel voor geopend verklaard. Dit museum, tijdelijk ondergebracht in het provinciale Waalstate-gebouw, geeft een beeld van de operatie Market Garden.

De plechtigheden werden bijgewoond door zo'n 400 oud-strijders van verschillende nationaliteiten. Overheersend waren de Amerikanen van de 82ste Airborne Divisie die op 17 september 1944 bij Groesbeek landden en van daaruit optrokken naar de Waalbrug.

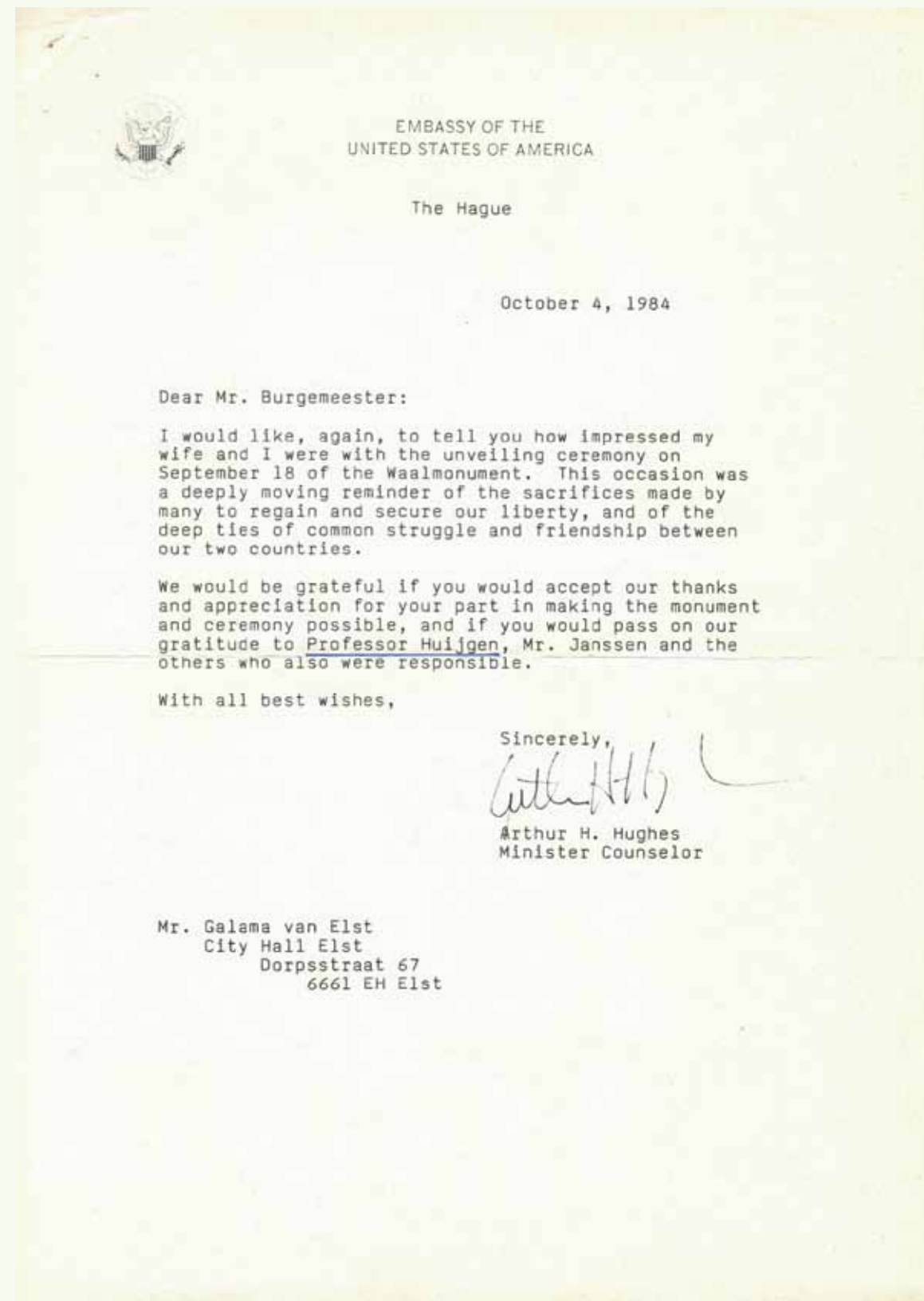
Tijdens een plechtigheid na afloop op het stadhuis in Nijmegen werd het woord gevoerd door Chaim Herzog, die veertig jaar geleden deel uitmaakte van de Britse strijdmacht die dit deel van Nederland hielp bevrijden.

Het feest in Nijmegen (19 sept) is groots. Gedacht vernamen ik was uitnodigd. Wat werd ik er niet bij uitgenodigd. Wat heb ik er niet mij te maken. De archieven daar is reeds 30 jaar geleden verriest. Wil kreeg ik een uitnodiging van Lent en dat was 20 sept. Die Gavin is een sprekend, dat doe ook hier die binnen-lands monniken de hele historie van die oversteek vertelt.

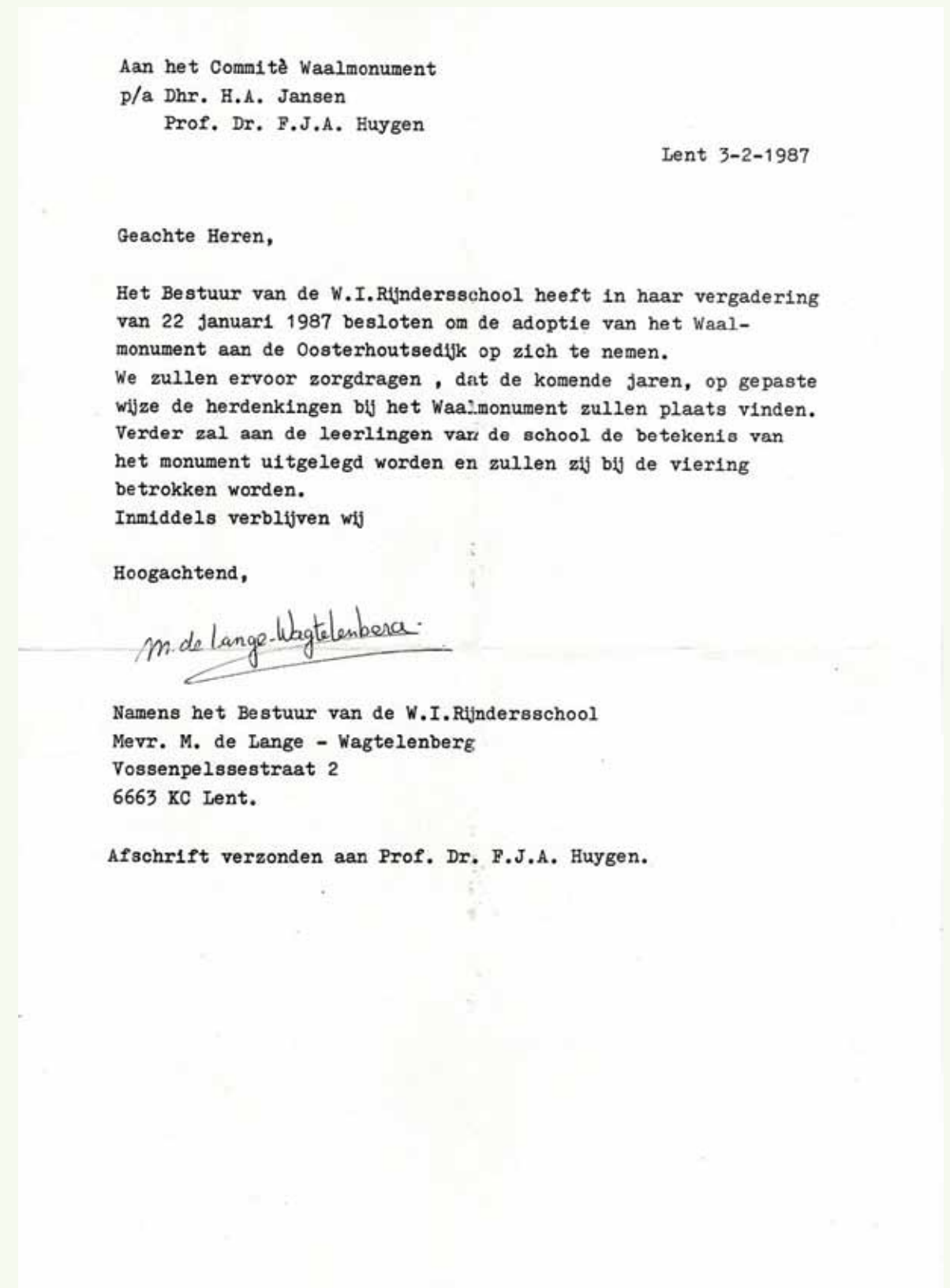
heel. Igen zie na afloop, ik heb hem nog niet zo lang horen praten. Met een "Duck" kwamen een aantal oud-strijders aan de wal. De bodden en eerst helemaal gaan zijn in mans land. Het zijn er een paar met kennelijke tegen zijn mee, ze werden als helden begroet.

● Oudgeneraal James Gavin bij het monument.

Bedankbrief van de Ambassadeur van De Verenigde Staten, 1984.

Acceptatiebrief adoptie Waalmonument, 1987.

‘Stadsbrug bedreiging voor monument’

Auteur: Door onze verslaggever | vrijdag 15 september 2006 | 05:22 | Laatst bijgewerkt op: woensdag 16 januari 2008 | 14:44

Vrijdag, 15 september 2006 - NIJMEGEN - Het ‘Oversteekmonument’ op de Oosterhoutsedijk ligt wel erg dicht bij de toekomstige stadsbrug. Een nieuw regionaal comité wil het beschermen.

De initiatiefnemers willen voorkomen dat het oorlogsmonument ergens anders wordt neergezet, of door de massaliteit van de nieuwe brug enkele tientallen meters verderop in het niet valt. Dat zou de historische gebeurtenis die het werk markeert volgens hun geen recht doen.

Het monument herinnert aan de heldhaftige daden van het Amerikaanse 82nd Airborne Division, die op 20 september 1944 onder hels Duits vuur vanuit Nijmegen de Waal overstaken om de noordzijde van de Waalbrug te veroveren. Dat gebeurde roeiend in rubberen bootjes. Van de honderden soldaten die de oversteek maakten, vonden er 48 de dood en raakte een veelvoud gewond. De actie heeft een prominente plek in de film A Bridge Too Far, waarbij Robert Redford de oversteek leidt.

„Het was een zelfmoordactie die wereldwijd echt in de top-10 van oorlogsmoed staat“, zegt Oosterhouter Johan van Asten van het comité in oprichting.

Hij weet zich gesteund door Fred Lanoye, de Nijmeegse hoofdredacteur van het landelijke veteranenblad Checkpoint. Lanoye vindt dat de gemeente Nijmegen te weinig doet om de herinnering aan de Oversteek levend te houden. „Steeds staat maar weer het Romeinse verleden in de aandacht, terwijl de moderne geschiedenis links blijft liggen. En dat terwijl die veel zichtbaarder is.“

Lanoye wijst op de ‘bussen vol’ buitenlanders die door Nederland rijden om historische plaatsen uit de oorlog te bezoeken. De nieuwe stadsbrug biedt wat dat betreft een kans, meent hij. Vanaf die brug kan met borden de weg gewezen worden naar het monument, dat in elk geval voorzien moet worden van parkeerplaatsen en een verzorgde omgeving.

Ook neemt het comité een voorschot op de nieuwe naam van de brug. Die moet toch zeker verwijzen naar de Oversteek. Van Asten: „Je kunt denken aan de All America Airborne-brug, of de Moffat Burris-brug. Dat was de man die de oversteek in een bootje leidde.“

De Oversteek wordt dinsdag om half twee bij het monument herdacht door onder meer leerlingen van basisschool De Oversteek, diplomatieke en militaire delegaties uit Amerika en wethouder Paul Depla.

© Gelderlander 2011, op dit artikel rust copyright.

Moet het Waalmonument verdwijnen?

De architecten Ney-Poullissen c.s. van de Stadsbrug zijn zo ingenomen met hun bouwwerk dat zij de brug als ‘het monument bij uitstek’ zien. Immers, oud burgemeester Thom de Graaf gaf de brug de naam De Oversteek. En volgens de architecten is de brug vrijwel letterlijk de materialisatie van de beweging die de geallieerde troepen op 20 september 1944 daar maakten. Alsof de mannen van de 82ste Amerikaanse Luchtlandingsdivisie over een brug marcheerden om bij Hof van Holland op de dijk de afslag Lent te nemen. Ech nie!

De jonge Amerikaanse para's roeiden als bezetenen in gammele canvas vouwbootjes de Waal over en zagen hun getroffen makkers voor hun ogen verdrinken en sneuvelen. Volgens de oude Geert Geurts, bewoner van Hof van Holland, dreven alle bootjes af: “De Amerikanen kwamen in de buurt van Oosterhout aan land, de lijken spoelden bij Slijk Ewijk aan.”

Architecten

Je kunt de Belgische architecten niet verwijten dat ze slecht op de hoogte zijn van deze details maar, als ze dan ook nog schrijven dat de Oversteek ‘de afloop van de oorlog aanzienlijk bespoedigde’ rijst de vraag of ze wel bij de tijd zijn. Want, zoals Thom de Graaf in 2007 zei: “De Slag om Arnhem is mislukt, Nijmegen was daardoor negen maanden frontstad, een moeilijke periode, waarin meer slachtoffers vielen dan in de vier voorafgaande oorlogsjaren.” (En dat gold ook voor Lent en de hele Over-Betuwe - FvH).

Voor de architecten is de nieuwe brug niet iets dat gewoon maar even geplaatst wordt. “Je moet rekening houden met de mensen die er wonen, bedrijven die er gevestigd zijn, maar ook met tal van andere factoren zoals de natuur én de geschiedenis.” Voor hen is de stadsbrug “een vanzelfsprekende aanleiding om het monumentje op de Oosterhoutsedijk te herwaarderen.” Zij komen tot de conclusie: “De status van het huidige oorlogsmonument is bedenkelijk. Het is een tamelijk willekeurig samenraapsel van in de tijd ontstane vormelementen ... dat opgeslagen ligt bij de gemeente.” Met andere woorden: ‘die hoop stenen in het gras op de Oosterhoutsedijk bij Lent ter herdenking van de Oversteek is helemaal niks.’

Belofte maakt schuld

Voor die schuin doorgezaagde dolomiet zien de internationaal

Het Waalmonument voordat het (tijdelijk) weggehaald werd ten behoeve van de bouw van de nieuwe stadsbrug

opererende bruggenbouwers geen plaats meer op de dijk. Zij willen wel de gedenkplaat met de 48 namen in een van de brugpijlers metselen en onder de nieuwe brug een gedenkruimte inrichten. Maar hun mooiste vondst vinden zij de plaatsing van 48 lichtmasten op de nieuwe brug die 's avonds van zuid naar noord één voor één aangaan. “Zo wordt de Oversteek iedere dag herhaald.” Of ze dan ook één voor één uit gaan is niet bekend. In het fraai vormgegeven rapport van het architectenduo c.s. wordt met geen woord herinnerd aan de belofte van Guusje ter Horst, herhaald door Thom de Graaf, dat ‘de aanleg van de Stadsbrug niet ten koste zal gaan van het monument in Lent’.

Oude monument

Het Waalmonument met de twee schuin afgezaagde stenen is op initiatief van Herman Jansen en Dokter Huijgen uit Lent met steun van de bewoners in 1984 geplaatst. De school De Oversteek in Oosterhout adopteerde het monument en de kinderen onderhouden het. Al meer dan 25 jaar herdachten en herdenken veteranen en de Lentse bevolking de Waaloversteek bij het monument op de dijk. Zij hebben hun kinderen hier naar toe genomen en de kleinkinde-

ren de foto's getoond. Straks komen die van heinde en ver tevergeefs op zoek naar die markante stenen waar opa met baret en onderscheidingen bij staat.

In een artikel in De Gelderlander van 21 januari 2012 en de reacties daarop komt Lent niet voor. Maar als je in Lent de mensen zegt dat het Waalmonument op de Oosterhoutsedijk niet terug komt zijn hun reacties: “bizar”, “onmogelijk” en “brutaa!” “Met de sloop van woningen, oude bomen en nu ook het monument verdwijnen de herinneringen uit Lent” en “Het Waalmonument in Lent moet blijven.” Op het informatiebord bij de bouwplaats staat: ‘Eind 2013 zal bij de openstelling van de brug het monument worden teruggeplaatst.’ Daar houden we Nijmegen aan.

■ FvH

naam van de auteur is bekend bij de redactie

de Gelderlander

[Webwinkel](#) | [Mobiel](#) | [Abonneren](#) | [RSS](#) | [Geen krant ontvangen?](#) | [E-paper](#) | [Adverteren](#) | [Contact](#)

HOME & REGIO	ALGEMEEN	SPORT	MULTIMEDIA	EXTRA	GENIET	SERVICE	OVER DE GELDERLANDER
Achterhoek	Arnhem e.o.	Betuwe	De Vallei	Liemers	Maasland	Maas en Waal	Nijmegen e.o.
							Rivierenland

Lichtkunstwerk bij Waaloversteek

dinsdag 23 oktober 2012 | 22:00 | Laatst bijgewerkt op: dinsdag 23 oktober 2012 | 22:42

Tekstgrootte – +

NIJMEGEN - Een lichtkunstwerk van 48 paar lantaarnpalen op de nieuwe brug in aanbouw over de Waal bij Nijmegen herinnert vanaf volgend jaar blijvend aan een gedurfde oversteek tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Bij de Waaloversteek, die de bevrijding van Nijmegen in 1944 inluidde, kwamen 48 Amerikaanse geallieerden om het leven. Het kunstwerk laat elke avond bij het invallen van de schemering de lantaarns paar voor paar aangaan. Pas als alle lampen op de brug branden, gaat de rest van de openbare verlichting in de stad aan.

Het kunstwerk is bedacht door Atelier Veldwerk samen met Chris Poulussen, architect van de nieuwe brug, die ook De Oversteek gaat heten. Aan de Oosterhoutse kant van de brug staat bovendien een monument ter nagedachtenis aan de omgekomen militairen.

De nieuwe brug moet in november 2013 klaar zijn.

© Gelderlander 2012, op dit artikel rust copyright.

Impressie van De Oversteek. Foto: Atelier Veldwerk

Nijmegen

Actueel

[Inwoners](#)
[Ondernemen](#)
[Bezoekers](#)
[Gemeente](#)

Nijmegen.nl > Actueel > Persberichten > Persberichten juni 2000 - heden

Lichtkunstwerk Stadsbrug De Oversteek vormt dagelijks eerbetoon aan gevallen

23/10/2012

Bij de inbouw zijnde Nijmeegse stadsbrug De Oversteek herinnert niet alleen de naam aan de heldhaftige oversteek van de Amerikanen in september 1944. De brug krijgt ook een lichtkunstwerk dat verwijst naar de oversteek.

Het lichtkunstwerk maakt gebruik van 48 paar lantaarnpalen op de brug. Deze lantaarnpalen staan symbool voor de 48 personen die de dood vonden bij de militaire actie, die onderdeel uitmaakte van Operatie Market Garden en die de bevrijding van Nijmegen inluidde.

Het kunstwerk laat iedere avond, bij het invallen van de schemering, de lantaarnpalen van zuid naar noord, paar voor paar aangaan, in het tempo van een trage pas. Zo wordt de oversteek elke dag symbolisch herhaald. Bij het aangaan van de openbare verlichting in de stad gaat ook de monumentenverlichting van start. Pas na het aangaan van de laatste lantaarnpalen wordt ook de rest van de brug aangelicht.

Het kunstvoorstel is ontwikkeld door Atelier Veldwerk (Rudy Luijters, Onno Dirker) in samenspraak met Ney-Poulissen, de architecten van de brug. Voor wie de achterliggende betekenis van de verlichting niet kent levert het paarsgewijs aangaan van de verlichting een aantrekkelijk schouwspel op. Voor wie de symbolische waarde van de verlichting kent, vormt het lichtkunstwerk een herinnering aan de oversteek.

Het oorlogsmonument De Oversteek op de Oosterhoutsedijk, dat tijdelijk is verwijderd vanwege de bouwwerkzaamheden, keert bij oplevering van de brug weer terug. Omdat het monument in slechte staat is, wordt op dit moment samen met de belanghebbenden onderzocht of het monument hersteld kan worden of dat het moet worden vernieuwd.

COLOFON

Titel: *Monument De Oversteek in de Toekomst*
onderzoeksperiode: mei 2012 t/m december 2012
datum uitgave: 14 januari 2013

Onderzoeksresultaten en ontwerpvoorstel voor herstel en herplaatsing van het Waalmonument 'De Oversteek' op de noordelijke Waaloever te Lent (gemeente Nijmegen) en (her)inrichting van de openbare ruimte rondom het monument, in relatie tot de nieuwe stadsbrug.

Opdrachtgever: Gemeente Nijmegen

Atelier Veldwerk
Rudy Luijters en Onno Dirker
Beeklaan 371, 2562 AX, Den Haag
070-3639459 | info@atelierveldwerk.nl

Met dank aan alle betrokkenen die ons te woord hebben gestaan. Speciale dank aan Johan van Asten, Sandra en Michael van Beek, Emmy van de Ven.

